O identitate difuză.
Repertoriul narativ contemporan al românilor din Ungaria

Mihaela BUCIN

O „metaistorie" proprie românilor din Ungaria e greu de înfiripat: câteva frânturi de legendă a „descălecatului" diferitelor comunități şi povestiri despre mărunte personalități locale. În schimb, imaginarul social ca experiență a victimizării e prezent în tot repertoriul narativ: disimulat în basme, ridicularizat în snoave, expus terapeutic în povestiri personale. Dimensiunea istorică şi, implicit, cea a apartenenței istorice la poporul român e înlocuită cu dimensiunea socialului şi cu elemente ale patriotismului local.

Caracteristica principală a românilor din Ungaria contemporană este faptul că ei au trăit totdeauna între granițele statului ungar. Trezirea lor la conştiința națională s-a petrecut într-un context diferit de cel al românilor transilvăneni, nemaivorbind de cei din celelalte provincii româneşti. În perioada în care se formează statul român modern, la românii din Ungaria procesul de pierdere a limbii deja începuse. Comunitățile româneşti din Ungaria au alcătuit, de fapt, din totdeauna, mici insule rurale, acele enclave vestice naturale ale românismului, dispersate pe aproape două sute de kilometri de-a lungul graniței actuale a Ungariei cu România, cuprinzând trei județe: Bihorul unguresc (Hajdú-Bihar), Bichiş (Békés) şi Ciongrad (Csongrád).

Importante comunități româneşti (greco-catolice) au existat şi în județul Sabolcs-Szatmár-Bereg, din nord-estul Ungariei. Diaspora greco-catolică românească şi-a înființat aici între 1735 şi 1769 mai multe parohii. Ca urmare a faptului că din 1912 ca limbă liturgică a acestei dieceze, făcând parte din Episcopia greco-catolică maghiară de Hajdúdorog, a fost instituită limba maghiară, românii din zona numită Nyírség (Făget), izolați ca spațiu geografic de celelalte comunități româneşti, au încetat, practic, să mai aparțină grupului etnic românesc din Ungaria (Cociu 1993: 44). Astăzi, doar trei comunități greco-catolice îşi păstrează, oarecum, limba şi identitatea română: Bedeu, Leta Mare şi Pocei.

Referindu-se la dilema conştiinței cetățeneşti a românilor din Ungaria, profesorul Gheorghe Petruşan afirmă că aceştia „au avut totdeauna conştiință patriotică maghiară, conştiință de hungarus, n-au luat parte la formarea națiunii române, de aceea nu şi-au conştientizat apartenența națională, în sensul modern al cuvântului". (Petrusán/ Martyin/ Kozma 2000: 3). Românii din Ungaria şi-au trăit românitatea în mod *spontan*, mai ales după ce au fost despărțiți, prin tratatul de la Trianon, de cele aproape trei milioane de români din Ardeal.

Despre comunitățile pe care le avem în vedere, documentele maghiare spun că au început să se organizeze în structura lor actuală la sfârşitul secolul al XVII-lea, după retragerea administrației turceşti din Ungaria. Grupuri de români au venit în Câmpia Ungară prin migrație interioară spontană sau dirijată. Au repopulat un teritoriu

Philologica Jassyensia, An I, Nr. 1-2, 2005, p. 127-160

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

dezorganizat de repetate războaie şi epidemii, s-au aşezat aici mai întâi ca lucrători sezonieri, apoi ca iobagi, mai târziu ca proprietari de pământ.

În prezent, biserică, şcoală, instituţie culturală, eventual, organizaţie românească se găsesc în următoarele localităţi: Aletea, Apateu, Bătania, Bedeu, Bichiş, Bichişciaba, Budapesta, Cenadul Unguresc, Ciorvaş, Crîstor, Chitighaz, Darvaş, Jula, Jaca, Leta Mare, Leucuşhaz, Micherechi, Otlaca-Pustă, Peterd, Pocei, Săcal, Seghedin, Vecherd. (Denumirea maghiară a localităţilor: Elek, Körösszegapáti, Battonya, Bedő, Békés, Békéscsaba, Budapest, Magyarcsanád, Csorvás, Sarkadkeresztúr, Kétegyháza, Darvas, Gyula, Zsáka, Léta, Lökösháza, Méhkerék, Pusztaottlaka).

Liderii organizaţiilor româneşti susţin că numărul românilor din Ungaria este în jur de 20-25.000 de membri, în timp ce statisticile oficiale ungare de la recensământul din 1990 prezintă numărul etnicilor români ca fiind mult mai mic: după naţionalitate 10.740, iar după limbă maternă 8.730. La recensământul populaţiei din Ungaria, din 2001, 7.995 de persoane se declară români, iar 8.482 de cetăţeni ai Ungariei declară că limba lor maternă este româna. Numărul credincioşilor ortodocşi români din Ungaria, pe baza recensământului din 2001, este de 5.598 (vezi şi *www.romanul.hu*).

Pe baza variantelor de grai şi luând în considerare elementele de onomastică, mulţi strămoşi ai românilor de azi au venit în Câmpie din teritoriile estice cuprinse între Mureş şi Tisa. În Ungaria se vorbesc două variante ale graiului crişean, a căror delimitare virtuală poate fi trasată pe linia oraşului Jula. Comunităţile româneşti situate la sud de Jula folosesc varianta de grai de pe Crişul Alb, în cele dinspre nord se vorbeşte graiul bihorean de pe Crişul Negru, având ca marcă specială construirea conjunctivului cu *şi* în loc de *să*. Originea multor familii româneşti din Ungaria e relevată de patronimele derivate din toponime: Pilu > Pilan, Târnova > Târnovan, Abrud > Abrudan sunt nume întâlnite la sud de Jula, iar localităţile respective se află între râurile Mureş şi Crişul Alb. Nume ca Cefan, Gârdan, Szakadáti, Görbedi (din Cefa, Gârda, Săcădat, Gurbediu) sunt frecvente în satele Bihorului unguresc, în timp ce toponimele sunt ale unor localităţi de pe Crişul Negru (cf. Petrusán/Martyin/Kozma 1999: 60).

În graiul folosit în unele comunităţi româneşti din Bihorul unguresc, cum ar fi localitatea Bedeu, se remarcă prezenţa rotacismului.

Românii din Ungaria sunt în majoritate covârşitoare bilingvi, un bilingvism inegal, în care balanţa se înclină spre limba maghiară; limba română pe care o folosesc are o formă arhaică şi dialectală, cu o inteligibilitate dificilă din cauza abundenţei împrumuturilor ungureşti. Dubla identitate a românilor din Ungaria se reflectă, azi, atât în conştiinţa lor de apartenenţă statal-naţională şi culturală, cât şi la nivelul limbii. De fapt, formularea „identitate dublă” conţine în aceeaşi măsură efectul de dublă integrare, ca şi pe cel de dublă respingere. Această situaţie confuză a jucat în ultima jumătate de secol rolul-cheie în atitudinea românului de aici faţă de limba şi cultura proprie. Românul din Ungaria are experienţa negativă de fi privit ca intrus atunci când se exprimă româneşte (vorbeşte, cântă, joacă) printre indivizi din naţiunea-mamă, aşa cum e perceput ca alogen printre unguri. De aceea, el a decis să rezolve paradoxul acestei duble respingeri adoptând soluţia proximă, avantajoasă şi recomandabilă: limba şi cultura maghiară.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

*

Cea mai veche comunitate românească atestată documentar în Câmpia Ungară, este cea din oraşul Jula. În călătoria pe care turcul Evlia Celebi o face prin vilaetul Timişoarei, între anii 1660-1664, el ajunge şi la Jula, unde întâlneşte „români şi unguri ce sunt sârguincioşi şi oameni binevoitori” (Olteanu 1999: 6).

Existența celor două biserici ortodoxe româneşti şi a celor trei şcoli confesionale din oraş, înființarea, la mijlocul anilor 1800, a numeroase asociații culturale (societăți de lectură, coruri) indică statutul numeric şi economic al comunității româneşti din Jula, menținut ca atare până la sfârşitul secolului al XIX-lea. În acest oraş s-au născut sau au trăit personalități importante ale istoriei şi culturii româneşti: răzvrătitul Moise Nicoară, părintele David Voniga, generalul Gheorghe Pomuț, scriitorul Liviu Rebreanu, pictorii Gheorghe Kohan şi Rozalia Costa.

Oraşul reprezintă şi astăzi centrul cultural al românilor din Ungaria, aici îşi au sediul cele mai importante instituții civile, menite să contribuie la păstrarea identității româneşti, precum şi Liceul „Nicolae Bălcescu” şi redacția săptămânalului „Foaia românească”

În apropierea Giulei se găsea, încă din secolul al XV-lea, localitatea Chitighaz, populată de maghiari şi români (Haán, 1870), pe care tătarii o distrug în incursiunea lor din 1686. Noi colonişti români au fost aduşi aici începând din anul 1702. Înainte de 1716 îşi alcătuiesc comunitatea bisericească iar în 1793 se înființează şcoala confesională. Despre trecutul acestei localități, „monographia” alcătuită de preotul ortodox care a păstorit aici între 1875-1920, Iosif-Ioan Ardelean, conține numeroase date, multe de sorginte orală. El explică numele localității pe baza legendelor locale, ca provenind din cuvintele ungureşti „két” (doi, două) şi „egyház” (biserică), dovadă că localitatea a avut din cele mai vechi timpuri două biserici. După ce, în 1797, comuna ajunge în posesia contelui Almassy Ignác, subprefectul Timişoarei, noul proprietar începe să colonizeze (în 1804) şi familii de unguri.

Românimea din Chitighaz a reprezentat o comunitate izolată, după cum menționează chiar părintele Ardelean în prefața monografiei sale, datată 2 mai 1893: „Se cuvine ca să cunoaştem şi istoria comunelor singuratice; pentru că un popor prin cunoştința istoriei sale proprie, capătă impuls spre înaintare, pe toate terenele vieții publice” (Ardelean 1893: 4). Referindu-se la supoziția că localitatea a fost întemeiată de unguri încă pe timpul regelui Ştefan cel Sfânt, preotul, precum odinioară cronicarul moldovean, îşi prezintă intenția etică de a rămâne obiectiv în alcătuirea „opului” său: „eu nu mă voi încumeta a reprivi în trecutul prea îndepărtat, nici nu mă voi lăsa răpit de oare-care pațialitate, cum fac mulți istoriografi în scrierile lor. Cât ştiu, atâta voi scrie, fiind condus de ideia, că mai bine să scriu puține şi drepte, decât multe şi nedrepte” (Ardelean 1893: 5). Privitor la importanța istorică a momentelor pe care le evidențiază în monografie, autorul îl invită pe cititorul viitorului să citească printre rânduri, căci „în împrejurări şi lucruri chiar neînsemnate la aparință, se găsesc de multe ori învățături de mare însemnătate”.

„Dreptele lucruri” pe care preotul a ținut să le lase în lucrarea – care poartă dedicația „Sătenilor mei” – devin astăzi puncte de reper ale procesului „schimbării la față” a acestei localități în pragul urbanizării şi al rătăcirii totale a elementului românesc. Pe parcursul unui secol, vechile denumiri topografice româneşti s-au şters din memoria

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

colectivității. Locurile numite în lucrare Sithiul[1] Moşului, Sithiul Popii, Sithiul Giurchaleştilor, Sithiul Vezurştii, Hodoroagă, Maierele Huniadi, Holumbul Lupului nu le mai caută astăzi nimeni. Dintre legendele locale ale topografiei româneşti, Ardelean aminteşte referitor la Holumbul (movila) Lupului că: „Se zice, că aici ar fi fost odată cutare domn călător atacat de lup, şi de aci şi-ar fi căpătat denumirea”.

O altă informație din izvoare orale, fixată în monografie, se referă la un rit de construcție, un substitut al sacrificiului ritualistic-alimentar, cu scopul „răscumpărării” şi umanizării locului (Budiş 1998: 52).Vechii români din Chitighaz îşi plasau locuințele pe locuri faste, desemnate prin aruncarea unei bucăți de pâine, sortită să devină *genius loci* cu rol protector: „Se zice, că nainte de ce se apucau de facerea unei case, aveau datina a arunca o pogace, şi pre locul unde se oprea pogacea, acolo îşi făceau casa”. Primele locuințe au fost de fapt bordeie, „în putrice săpate în pământ în forme de pivnițe”.

Aplecarea părintelui Ardelean – primul român din Câmpia Ungară care a publicat istoricul unei localități în limba sa maternă – spre colecționarea faptelor de folclor românesc nu este întâmplătoare. El aparținea acelei generații (Berényi 1993: 21) care ținuse în mână circulara din 1857 a lui Andrei Şaguna, prin care Mitropolitul – la solicitarea folcloristului Athanasie Marian Marienescu – îi îndemna pe „protopopi, preoți, cărturari şi dascăli… să adune poveşti şi cântece populare şi colinde” (Bârlea 1974: 138). Iosif-Ioan Ardelean a fost de asemeni membru al Societății Maghiare de Folclor, înființată în 1889, şi a participat la diferitele întruniri organizate în cadrul acesteia.

Cu meticulozitatea etnografului modern, Ardelean descrie astfel interiorul unei case țărăneşti din Chitighaz: „În colțul dintre cele două fereşti, una spre stradă şi alta spre ocol, ocupa loc o măsuță încunjurată de o laviță lungă triangulară ; la capătul ei o ladă înpănată; mai departe un pat înalt cu sungalău încărcat de perini până sus la pod. Pe părete se află un cuier lung în formă triangulară, încărcat cu farfurii: tăiere, pocale şi blide; de deasupra cuierului se aşezau mere şi ludăi turceşti. Icoana Maicii Preceste (prea-curate) se află în toată casa, şi sub ea o oglinduță. La întrare se află un cuptor de pământ încunjurat de vatră. Pe grindă se punea busuioc şi siminic în abundantă, ca să resfire miros plăcut” (Ardelean 1893: 19).

Se opreşte şi la portul de odinioară al românilor, pe care îl desprinde din povestirile bătrânilor satului, martori ai vremurilor în care bărbații „îşi lăsau părul lung; unii îl şi împleteau. În cap purtau pălărie lată şi clăbăț”. Cu privire la prezentul său, preotul constată: „Astăzi atât la bărbați, cât şi la femei, sunt unele abateri dela porturile din trecut, şi samănă mult cu cele ungureşti şi nemțeşti; dar cu toate acestea, tipul românesc este conservat şi se reoglindă şi acuma: în limbă, religiune şi obiceiuri”.

Referitor la graiul românesc din Chitighaz, Ardelean oferă o mostră lingvistică pe care o transcrie „fonetic” folosind alfabetul maghiar. Fragmentul reprezintă chiar momentul inițial al unei povestiri personale în care un bărbat se plânge (se spovedeşte?) de comportamentul soției: „D’apoi, să alduiasă Dumnyezo pe Domnu, eacă am pățit o tăpăranyie cu muierea asta; bato vina ei că mult năcaz îmi mai face. Tot i-am firtyit să se lese de suca ei, – şi nici că cum nu mă ascultă!”.

[1] sithih = ‘pământ alcalin, neroditor’.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Despre munca grea a iobagului român, preotul lasă să vorbească mai mult cifrele din documentele satului: tabele urbariale cu parcele măsurate în unitățile timpului, prețul cerealelor, plata „argaților, birișilor, lucrașilor și ziașilor”, obligațiile iobagului față de stăpân, în zile-muncă și produse, înainte de războiul de eliberare a maghiarilor din 1848-1849.

Apelează însă din nou la tradiția orală atunci când prezintă situația de aservit a țăranului român nu ca forță de muncă, ci ca ființă care „era trăctată mai rău de cât vita”, ca individ căruia i se lezează drepturile umane private: „Feciorul spăhiei[2] avea poftă de petrecere; poruncea numai haiducului[3] seu să aducă pre vre un iobag cu căruța în mez de noapte la sine (Scoală mă și mergi cu domnișorul la G…), și cu acela dîmpreună mergea prin orașele învecinate, unde iobagul cu caii prinși la căruță trebuia să stee nebăut și nemâncat câte 24 de oare după domnișor, înaintea cărcimei” (Ardelean 1893: 21). Ca unică posibilitate de refugiu din fața tratamentelor inumane, mulți dintre locuitorii satului au plecat în mai multe valuri spre est, în Ardeal: „[…] mai vârtos pentru maltratările neomenoase și sarcinile cele grele, care le încărca domnia de pământ de pe atunci asupra bieților locuitori, la anul 1790 earăși au migrat mulți dintre locuitorii aceștei comune în Ardeal, cătră Brașov; dar nefiind nici de cum mulțumiți cu starea de acolo, preste puțin timp – cam la doi-trei ani – s-au întors înderăpt” (Ardelean 1893: 14).

Încercând să redea o imagine a mentalităților țăranilor români din Chitighaz de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Ardelean scrie: „Românul se ocupă bucuros cu agricultura; la aceasta a visat din vechime și aceasta este ocupațiunea lui de predilecțiune și azi”. Apreciind poziția față de biserică a consătenilor săi, constată: „Chitichăzanul preste tot este religios și omul păcii; seviciul divin deschilinit în timp de earnă îl cercetează regulat, până când vara, din cauza lucrului pe câmp – în măsură mai mică”. Comportamentul moral al țăranilor era controlat de biserică, iar parohul îndeplinea rolul justițiarului. „Păcatele” contra moralei civice și religioase erau în general mărunte, cuprinse pe o scală a pedepselor, riguros gradată prin măsuri coercitive constând în lovituri aplicate cu bâta. Nelegiuirile creșteau în gravitate pornind de la sudalmă, la „vrăjitorie”, la minciună, la furt, la „atac înarmat” și la „încăerare de cap”. Apogeul acțiunilor punitive era expulzarea din comunitate. Minuțiosul paroh notează câteva cazuri întâmplate la sfârșitul anilor 1700, dintre care spicuim:

„Șaitoș Chirila a întrat beat în casa lui Macoveiu Gligor, unde se ținea nuntă. Acolo certândusde și cu unul și cu altul, a fost dat afară. De acolo a mers la casa lui Selăgean Flore, unde a găsit pre stăpâna numai singură. Certându-se și cu aceasta și cu capătul unui sul (rudă) înpungându-o a sângerat-o; și așa în mod legal s-au judecat la 15 bâte”.

„Lazar, fiul lui Stan Toader și a lui Nicola On, pentru că a aruncat pe stradă după grecii de la Szarvas s-a pedepsit câte cu șase bâte”.

„Selăgean Flore pentru că a înjurat în publicitate, s-au pedepsit cu 12 bâte”.

„Selăgean Flore, pentru că birtașul Șipoș Todor n-a voit să-i dee vin în credință, după înjurarea evangheliei, a sfinților și a lui Dumnezeu, i s-au încăerat de cap și l-au zgrăbălat în față. Pentru asta, Sălăgean Flore s-au pedepsit cu 25 de bâte bune”.

---

[2] ‘fiul stăpânului’.

[3] Aici cu sensul de ‘dorobanț’.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

„Soția lui Neamț Chirilă a ascuns niște vraciuri în chemeşa fetei sale; pentru aceasta mama a căpătat 12 corbace, eară fata 6”.

Pentru starea intelectuală a conaționalilor săi, pentru atitudinea lor refractară față de învățătură şi progres, motivată cu principiul letargic „cum au trăit moşii şi strămoşii fără carte, aşa vor trăi şi urmaşii”, Ardelean nu caută circumstanțe atenuante în profunzimea istoriei: „nu avem nevoie de dovezi istorice, toți ştim, că pe terenul desvoltării noastre naționali pas de pas am fost zăpăciți” iar, pe de altă parte, „lâncezimea şi amorțeala acesta a fost comună cu toți agronomii timpurilor trecute; în această privință abea dacă s-au deosebit în trecut poporul nostru de celelalte popoare conlocuitoare”. El consideră că e suficient să fie înființate cât mai multe şcoli pe lângă biserici, cu dascăli bine pregătiți, nu „simpli clopotari”, pentru ca românii să recupereze handicapul intelectual. În schimb, îl îngrijorează „rătăcirea” enoriaşilor „din punctul de vedere al creşterii. Poporul mai sărac îşi socoteşte copilaşii de sarcină a vieții, şi se bucură foarte când aceeia apun cu zile în vârstă fragedă, adecă până ce nu i-a putut întrebuința la nişte porcuți. Mărturisesc sincer, că nu odată m-au atins în mod consternativ pe la înmormântarea bietului nevinovat espresiunea nemotivată a babelor, care în loc să zică: ce pagubă după iel, încă doresc foarte ferbinte, zicând: câți ca iel, toți după iel!”.

Alarmantă i se pare părintelui şi calea „progresului” susținut în mare parte de „industrie şi de limbi străine şi de străine datini”. Pătrunderea modelor vestimentare moderne – nici mai practice, nici mai estetice decât cele tradiționale – este percepută ca un semn inițial al aculturației: „românul în loc se poarte cojoc, care este mai practic şi mai frumos, se înțiorțiună cu şpenzel ce nu e nici practic, nici frumos, nici caracteristic pentru portul românesc”.

În capitolul *Evenimente de interes*, Iosif-Ioan Ardelean notează lapidar evenimente importante din viața satului. La unele a fost el însuşi martor, pe altele le-a extras din arhiva bisericii. Sunt numeroase însă şi momentele de criză păstrate în imaginarul colectiv, mai ales cele legate de fenomenele climatice şi de epidemii care au afectat structura economică şi demografică a localității. Astfel, „la anul 1816, luna Ianuarie a fost o furtună înfricoşată, care pentru locuitorii Câmpiei de aicia, va rămânea o vecinică pomenire în fii fiilor. Uraganul a străbătut prin toate paturile: prin edificii, olate, curți şi locuințe; pe sus şi pe jos, de opotrivă în vastul ocean al câmpiei. Atunci s-au adeverit zisa moțului că „nu acață nicări”. Nu; pentru că case, căli, nutrețe şi alte cele, erau baricadate şi îngropate de zăpadă. Vulturi, iepuri, corbi şi alte vezunii a înghețat afară în câmp. Mulți păstori şi călători, rătăcind pe căli au înghețat cu cai şi cu vite cu tot. Urmele dezastroase pentru comuna noastră s-au arătat în tot felul de semănături pe un teritor de aproape 400 jugere de pământ”.

Pe parcursul a 60 de ani (1831-1891), preotul înregistrează patru epidemii de holeră care au secerat aproape 400 de români: „La anul 1836 a erupt holera din nou. Dela 29 Iunie până la 21 August au reposat de toți 137. Morții s-au îngropat pe colina (holumbul) de cătră drumul Ciebii, numit *holeraşi*” (Ardelean 1893: 24).

Ca majoritatea covârşitoare a preoților şi învățătorilor din comunitățile româneşti, după punerea în aplicare a hotărârilor de la Trianon şi el alege România, țară în care „au şi răposat”, în 1920, în localitatea Sâmbăteni, din județul Arad (Csobai 1993: 23).

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

După 1920, Chitighazul a rămas un fel de „rara avis”, într-o margine de Ungarie. În anii ’30 a trecut prin sat scriitorul maghiar Féja Géza, într-o călătorie a cărei experiență a fost finalizată printr-un volum de descrieri sociografice, un rechizitoriu al țărănimii din Câmpia Ungară împotriva moștenirii sociale dezavantajoase lăsată aici de Ungaria veche (Féja, 1937). Scriitorul, naționalist extremist, adept al unui misticism rasial, lasă o descriere de „intrus”, o confirmare *in nuce* a imaginarului maghiar despre români, dovedind că a găsit la Chitighaz acea atmosferă, acele personaje, acele reacții pe care îşi propusese inițial să le întâlnească.

Patru categorii de stereotipuri imagologice se desprind din scrierea lui Féja, două psiho-mentale, două istorico-sociale: perpetua dorință a românilor de a ieşi în evidență; firea închisă, şovină, impasibilă a românilor; legătura lor indisolubilă cu biserica ortodoxă; însuşirea gregară a intelectualității româneşti de a-şi baza orientările pe interesul etnic.

Sociograful Féja Géza consideră că românii care au rămas în Ungaria – ca şi germanii – şi-au păstrat relațiile atavice cu națiunea-mamă de dincolo de frontieră. Nu acelaşi clişeu îl formulează în cazul slovacilor, al căror grup etnic e privit ca mult mai bine integrat în națiunea maghiară, dat fiind faptul că slovacii nu au putut fi puşi în legătură cu o formă statală modernă de-sine-stătătoare, ca românii de după 1859: „La cei aparținând minorității slovace, am simțit intenția unui ataşament instinctual, am reuşit să fac să răsune în ei strune umane ce depăşeau sentimentele segregaționiste. Însă preotul român, învățătorul român, proprietarul român sunt suspicioşi, tăinuitori, plini de neîncredere şi surzi față de gândurile noastre sincere pentru popoarele şi culturile din bazinul Dunării. Să fie din cauza faptului că națiunea română e încă prea tânără?”.

Féja presupune legături culturale strânse între românii din Ungaria şi România, atât prin instituțiile de cult cât şi prin învățământul public, însă un localnic, Gheorghe Santău, e consternat de afirmația conform căreia elevii români au avut la dispoziție manuale româneşti: „[…] între cele două războaie mondiale, învățământ românesc în Chitighaz n-a existat, astfel nici nu am primit manuale din România. Tatăl meu, născut în anul 1901, încă a urmat şcoală română în sat, bineînțeles şcoală confesională ortodoxă. Terminând 6 clase primare prin anii 1930-35, în timpul meu nu a fost şcoală românească în sat. Abia într-un singur an şcolar am avut ocazia să particip, săptămânal o dată, la o oră de limba română, ținută de soția unui preot ortodox. În cadrul acestor ocupații, rare şi scurte, după dictare am încercat să ne însuşim fărâme din limba literară română. Manuale româneşti nu am avut. Eu nici nu am văzut” (Santău 2001: 114).

În ceea ce priveşte rolul bisericii ortodoxe în păstrarea identității româneşti în Ungaria, acesta s-a diminuat considerabil în condițiile politice de după război, fapt care a dus la accelerarea procesului de asimilare etnică şi lingvistică. În plus, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, o parte importantă a românilor din Chitighaz a adoptat cultul neoprotestant baptist. Momentul în care baptismul pătrunde printre chitighăzeni este fixat în iarna anului 1891, când: „Gheorghe Şimonca o adus de la Curtici o biblie şi cetind din ea, chema mai pe mulți oameni să asculte, iar luni după Rusalii în anul 1893 s-au dus la Curtici la adunare şi din acea zi au început a predica acea religie, pocăința” (Cioca 1993: 11).

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

În jurul anului 1930, comunitatea baptistă din Chitighaz număra în jur de 300 de membri botezați și mai multe sute de simpatizanți, unguri și români[4].

*

O altă comunitate românească din Câmpia Ungară este cea din mica localitate Otlaca Pustă, sat aflat la mai puțin de 20 de kilometri de Chitighaz. Așezat într-o poziție periferică față de centrele urbane din zonă, m-a întâmpinat promițător, cu inscripția bilingvă *Otlaca Pustă/Pusztaottlaka*. În mai puțin de zece minute, am reușit să străbat distanța până la panoul barat, care mă avertiza că am ajuns la capătul satului. Din toate direcțiile, este vizibilă turla bisericii ortodoxe, situată pe singura colină din zonă. În partea posterioară a curții bisericii se odihnesc cei drepți, iar în față – ca o destinație inedită pentru o curte de biserică – se ținea, până prin anii '60, jocul duminical. Astfel, la sărbătorile satului lua parte întreaga sa comunitate, vii și morți. De pe colina bisericii se vede cătunul slovacilor, odinioară cultivatori de dovleci, strâns în jurul bisericii evanghelice. Între turnurile celor două biserici e o distanță de un kilometru și mai bine. Peste drum de primăria construită „în democrațâie" (care pentru otlăcani înseamnă „perioada comunistă") este o a treia biserică, având o clopotniță măruntă: romano-catolică. În diminețile duminicilor fără soț, un preot solitar vine de aiurea, pentru nevoile sufletești ale celor câteva zeci de bătrâni maghiari, șvabi și slovaci catolici din sat. Cu toții, otlăcanii nu depășesc cifra de cinci sute de suflete, majoritatea pensionari.

Cătunul românilor, pe vremuri cultivatori de tutun (azi, unii se străduiesc să trăiască din cultivarea pepenilor), cu cele cinci străzi ale sale, este ca o jucărie modestă, veche dar bine întreținută, în mâna uriașă a Câmpiei Ungare. Strada ce duce la școală poartă și azi numele unui erou local, Lakatos Péter, comunist înverșunat sau numai impostor, asta nu interesează pe nimeni! Școala cu clase simultane are în jur de 30 de elevi. Un singur cadru didactic (dintre cele patru-cinci) știe românește: profesoara de română și directoarea școlii, originară din Micherechi, care face naveta dintr-o localitate învecinată. Obiectul Limba și literatura română se predă la nivel de limbă străină, în 4-6 ore pe săptămână. Nici părinții nu mai știu românește, iar dintre bunici, unii vorbesc slovăcește, cei mai mulți românește și toți ungurește. Nu ca anecdotă sau ca problemă de perspicacitate, unii dintre copii te lămuresc: tata e român, mama e slovacă, eu sunt ungur! Astfel sunt distruse toate legile pe care etnologii au întemeiat conceptul de *filiație,* care cu două generații în urmă guverna încă grupurile din Otlaca Pustă. Și din acest punct, cel care se întreabă „încotro, etnicul românesc din Ungaria?" trebuie să fie de acord cu concluzia antropologului Jean Copans, conform căreia numai câmpul politic modern este acela care dă coerență și continuitate practică la ceea ce, prin natura sa, este eterogen și discontinuu: „Sentimentul etnic poate exista, dar etnia nu există ca atare" (Copans 1999: 96).

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în toate comunitățile românești din Ungaria funcționau școli confesionale în limba română, pe lângă bisericile ortodoxe și unite. Prin legea XVIII din 1879, în școlile elementare și normale ale tuturor naționalităților din Ungaria e introdusă ca obiect obligatoriu limba maghiară. În 1883, în învățământul mediu, pe lângă limba și literatura maghiară, devine obligatoriu și obiectul *Istoria*

[4] În 1920, populația localității era de 4661 de locuitori, dintre care 3134 erau români (Csobai 1996).

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Ungariei iar cadre didactice pot fi doar cei care ştiu bine ungureşte. Din 1891, limba maghiară devine obligatorie în învăţământul preşcolar şi în casele de copii. Aceste măsuri sunt formulate şi mai vehement în legile *Apponyi* din 1907, referitoare la obligativitatea folosirii limbii maghiare în învăţământ (cf. Petrusán/Martyin/Kozma 1999: 66). Astfel, în pragul primului război, cea mai importantă legătură oficială a românilor din Ungaria cu varianta supradialectală a limbii lor materne este cu mult diminuată. Un grai local, arhaic şi neunitar, un statut economic şi social dezavantajos, o intelectualitate firavă şi dezorganizată: aceasta este „zestrea" cu care românitatea din Ungaria rămâne după separarea din 1920.

În 1923, în baza decretului emis de ministrul cultelor, Klébesberg Kúnó, şcolile naţionalităţilor rămase în Ungaria sunt împărţite în trei categorii: şcoli cu predare în limba maternă a naţionalităţii respective (tipul A), şcoli bilingve (tipul B), şcoli în care limba maternă e obiect de studiu (tipul C). La sfârşitul războiului al doilea, românii au şcoli de stat cu predare în limba maternă, dar conţinutul învăţământului nu e adecvat funcţiei de a păstra atitudinea pozitivă pentru limba şi identitatea românească.

În 1960, într-un nou climat politic de această dată, românii renunţă la şcolile de tip A, cu predare în româneşte, în împrejurări rămase neclare. Ţine de metodele epocii respective faptul că şcolile au primit spre sfârşitul anului şcolar 1959/1960 o circulară ministerială care recomanda ca în următorul an să se introducă în mod treptat predarea în limba maghiară a domeniilor de învăţământ ce cuprind „ştiinţele naturale şi educaţia". Circulara menţionează că această propunere a venit chiar din rândul naţionalităţilor: „Şi-au dat seama că doar învăţământul în două limbi e în acord cu cerinţele reale ale societăţii, cu doleanţele părinţilor şi cu principiile pedagogiei […]" (Petruşan 2001: 193).

Bătrânii otlăcani îşi numesc satul Pusta Otlăcii, adică pământul, terenul agricol care, la sfârşitul secolului al XIX-lea, aparţinuse localităţii Otlaca Mare (azi Grăniceri). Locuitorii din Otlaca Mare îi spun şi astăzi aşezării-satelit rămase în Ungaria, la numai 26 de kilometri, Otlaca Mică (Colta 2001: 133). Toţi locuitorii satului, mici şi mari, băştinaşi sau venetici, români sau neromâni, au cunoştinţă despre „legenda" întemeierii satului, care circulă în variante, atât în română cât şi în ungureşte.

Cu ocazia unei taberei etnografice organizate în vara anului 1999 la Otlaca Pustă, muzeografa din Arad, Elena Rodica Colta, a înregistrat mai multe variante ale „povestirilor de întemeiere a satului Otlaca Pustă" (Colta 2001: 130-143). Toate aceste texte menite să ofere o istorie alternativă, orală, a satului gravitează în jurul personajului Ştefan Rus, poreclit Părădaica şi au valoarea unor documente care nu doar re-fac evenimentul istoric, ci şi „îmbracă" această re-facere într-o haină de ceremonial cu gesturi, cuvinte şi tăceri aproape magice.

Am ascultat primele variante ale povestirilor despre Părădaica între anii 1991-1993, fără să ştiu nimic despre istoria „oficială" a satului. Locuitorii, unii în vârstă de peste 80 de ani, prezentau evenimentele ca petrecute foarte departe în timp, încât „încropirea" acestei mici localităţi părea contemporană cu facerea lumii; în realitate ea s-a format după 1878. Unii povestitori includ în naraţiunile lor toposuri cu existenţă incertă (dealul cu cimitirul vechi, palatul unui conte), elemente care alunecă spre mitic şi pot fi contaminări cu alte categorii epice. Dar în primul rând figura carismatică a „întemeietorului" şi unele elemente narative cu circulaţie largă în Câmpia Aradului mă

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

fac să cred că povestirea e clădită pe altele, mai vechi, de acelaşi tip şi cu aceeaşi funcţie, aceea de motivare psihologică a prezenţei unei întregi comunităţi de intruşi într-un spaţiu pe care l-au primit într-un mod neconvenţional: în dar, şi care între timp a fost supus unei alienări intempestive, rămânând dincolo de graniţă. Perpetuarea „legendei" şi impulsul localnicilor de a o povesti imediat, fără condiţia talentului şi fără etica „profesională" a povestitorului par a surveni din intenţia „explicării" unei trădări.

„Legenda" întemeierii satului Otlaca Pustă e reductibilă la un nucleu stabil şi la câteva serii de acţiuni în relaţie combinatorie sau de excludere, de care te poţi apropia, la urma urmei printr-un „act de lectură" (Constantinescu 1986: 53).

Conţinutul intrinsec al naraţiunii este următorul: ţăranul Ştefan Rus, Părădaica, cumpără mai multe hectare de pământ din teritoriul care se numea pe atunci Puszta Medgyes. El împarte din acest pământ loturi egale la 40 de familii din localitatea sa natală, Otlaca Mare. Astfel ia naştere satul Otlaca Pustă. Părădaica ctitoreşte pentru noul sat o biserică iar în testamentul său interzice ca românii să vândă celor de alt neam pământurile donate de el.

Paralel cu naraţiunile orale, în sensul că nu se intersectează cu acestea, există referiri fragmentare la acest moment spaţiu/timp în lucrările unor istorici şi geografi maghiari.

Dicţionarul geografic al lui Fényes (Fényes 1851) utilizează denumirea de Pusta Medgyes, deci „pământul din hotarul localităţii Medgyes", existentă deja din secolul al XVIII-lea, menţionând că aici trăiesc 427 de suflete, dintre care 345 de maghiari şi 82 de colonişti cultivatori de tutun, cărora nu le specifică provenienţa etnică. Un alt autor maghiar notează că în 1855 trăiau aici 512 oameni „mai degrabă catolici" (Colta 2001: 134). Până la recensământul din 1890 numărul locuitorilor din unitatea administrativă Medgyes-Bodzás, care includea şi Pusta, urcă la 3718, această curbă demografică brusc ascendentă nu este însă motivată. La începutul secolului al XX-lea, într-o monografie a Comitatului Arad se precizează că aici trăiesc 2106 locuitori „colonişti maghiari, cultivatori de tutun" (Somogyi 1912: 252).

O informaţie sumară, aflată într-o descriere economică a regiunii (Gaál 1898: 40) se referă la faptul că din anul 1878 localitatea Otlaca Mare obţine pământuri la 26 de kilometri de vatra satului. Acestea trebuie să fie pământurile cumpărate de Rus – dar de la cine – şi în ce condiţii sunt amănunte care nu mai pot fi refăcute pe baza izvoarelor scrise.

Localnica Florica Godja (n. Purdi), născută în 1932, cunoaşte povestea întemeierii satului de la tatăl său, variantă care pare a fi cea mai completă. Sub „acoperirea" de martor autorizat a tatălui (Mihai Purdi a fost un bun povestitor; etnograful Alexandru Hoţopan a strâns în volume, în română şi maghiară, poveştile culese de la acesta) (Hoţopan 1977, 1981, 1982). Florica Purdi inserează şi trăiri personale, această mixtură permiţând „relatarea anumitor lucruri credibile până la un punct – mărturia strămoşului este, aici, de neînlăturat! – dar şi neverificabile, până la urmă, din imposibilitatea întoarcerii în timp" (Hedeşan 2000: 193).

Nană Florica Godja: Înt-o mie opt sute nu mai ştiu cât, în care an o fost, în o mie opt sute optzeci, îm pare, că tata ne spunea… Părădaica aiesta zâce c-o aflat ceva aur, adicate lucruri dă aştia care or fost valoroasă, şi el n-o spus cătă nime… Le-o aflat înt-o cameră, indeva, o cumpărat el ceva casă…În Rămânia, că el o fost dân Rămânia, dân Otlaca… Şi atunci el n-o spus cătă nime nimica, numa s-o dus la târg ş-o cumpărat vaci.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Şi când s-o dus la târg, zâce, cu banii şi i-o băgat înt-on zobon, tăţ i-o băgat acolo, aşe, zdrămţos… Şi o ţâpat zobonu aşe, pă o margine a şanţului, şi aşe s-o dus la târg. Mai ’nante s-o băgat la o căfană şi o cerut cafea şi nu o vrut să-l servască, că o fost zdremţos şi atunce el s-o dus acasă şi în ceia zî iară o mărs, numa s-o-mbrăcat aşe, ca domnii şi o cerut o căldare dă cafă neagră şi s-o dăzbrăcat şi o băgat hanile-acolo. „No, zâce, ni io am avut ominie ieri, numa hanile”. Şi le-o băgat acolo şi s-o dus cu zobonu-cela şi nu ştiu câtă marhă[5] o cumpărat ş-o mărs ş-o plătit cafa cu zobonu-cela. Iesta or stat numa şi s-or uitat!

D-atunci s-o tras aşa, dă Părădaica Bătrânu. El o avut şi o fată. Aşe s-o-ntămplat dară, că fata o fost beteagă şi or băgat în ceva cameră şi atunci o aflat el banii aieştia mulţi. Şi o avut el şi pă nană Măriuţa. O am cunoscut bine că o şezut aşe ferestiş cu mine, că eu am şezut la sălaş cândva. Şi a lu’ nană Măriuţă a lu’ Părădaica o avut băiat care o şezut altan chiară păstă drum dă noi. O fost Drăgan Maxân…

Rodica Colta: Şi nană Măriucă aceea, care zici, aceea a fost fata lui Părădaica… Dumneata ai cunoscut-o?

Nană Florică: Cum să nu! O fost bătrână amu, că o avut optzăci şi cinci dă ani.

Rodica Colta: Şi unde-o şezut?

Nană Florică: Apu, ea, aici, în sat, n-o şezut! Că ştii, o vint democraţâia şi i-o pus afară. Dară Drăgan o şezut cum am şezut io, pă duleu[6] iesta. Şi nană Măriuţă o şezut acolo cu pruncu ei, că i-o ţâpat afară dân coştei. Şi io umblam acolo, apu ieram şi io tânără şi n-aveam inde mere, meream aşe, la nană Măriuţă… Tăt îm povestea cum o fost cândva. Ave aşe, o bisericuţă micuţă şi acolo să ruga ie, că n-o vint la biserică, că o fost bătrână.

[…] Ştii, că Drăgan o şezut cu mă-sa. Un prunc o avut la Kígyós, care o fost Şimon Acela o avut tri copii şi acela o fost luată dă la Rămânia femeie: Cristina. Şi a lu Drăgan o fost iară Veturica, de la Pecica, tăt dă la Rămânie, numa ea o murit dă tânără, că o avut ceva bai cu inima.

Adică n-au pă nime amu, aicea, Rus aiesta, neamuri în sat. Aicea n-are, numa la Kígyós.

Drăganii erau dân Otlaca. Dân Otlaca s-or tras aicea. Tăţ! Şi Molereştii: Moleriu, el s-o tras dă la Otlaca. Culiţa l-o chemat pă bătrânu, Ungurean.

Gazde mai mici: ş-a lu’ Talpoş, Tănăsâie, a lu’ Albu… Aieştia tăţ, dân Otlaca!

Când o fost Părădaica să facă aicea satu, el o avut mult pământ aici. Şi el s-o gândit aşe, că dacă dă la tăt uămu tri cădrate dă pământ, atunce poa’ să facă casă ş-atuncea o avea muncitori. Amu, casa aciie care o fost mai şi mai dântie, s-o strâcat… Adică nu s-o strâcat, numa s-o făcut alta… O fost acolo, în colţ, cum mereţ pă stradă, pă Kossuth utca. No, îi lăsată acolo. Nu şade nime!

Când o dat Părădaica locurile aştea dă căşi, şi cu Sâmion Drăgan, că el o fost juniri-so, atunci aşe o făcut el o leje că numa on rămân să-ş poată cumpăra aicea casă dacă s-a face satu. Atunci, în doisprece s-o făcut biserica, în trizăci şi cinci, dacă ţân bine minte, or sfinţât.

[…] Aşe s-o făcut atunce satu, mereuaş!

---

[5] ‘vite’.

[6] ‘drum de ţară’.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Şi atunci când s-o sfinţât, ţân minte, io am fost dă tri ani în trizăci şi cinci, că or fost aşe, popi şi or fost aşe, şetre dă ţucur[7]. Ţân minte şi amu, şi apu ni-or luat ţucur şi ni l-or împărţâr acolo, la prunci… Ştii, o fost familia asta, a lu nană Măriuţă, or fost tăţ dă la Otlaca aici când or sfinţât, ş-o fost mare – aşe, ca un chervai[8], şi or adus tăte, mâncare…

Apu, atunci n-o fost aşe! Otlaca o fost una cu Pusta, că dârt-aceea e Pusztaottlaka, că o fost pustă, n-o fost aicea căşi, n-o fost nimica. Când s-o făcut satu, o fost două rânduri dă căşi, atunci. Şi acuma s-a făcut acelea dă acolo…

În şaptezăci s-o făcut aşe o leje, s-or dus oamini la avocat, să poată să cumpere şi ungurii… Nainte, numa rămâni or fost. Nainte, atunci, nu s-or măritat cu unguri, Doamne fereşte! Nu mulţi unguri iaste aicea, în satu ista rămânesc. Tăţ îs rămâni! Numa nu să ţân dă rămâni, l-i ruşâne!” (Colta 2001: 136-139).

Povestirea are trei nuclee narative: Părădaica – întemeietorul, „descălecătorii” din Otlaca Mare (Grăniceri) şi ineluctibila „trădare” din anii 1970.

Cei care au cercetat îndeaproape cadrul „legal” în care românii au ajuns să posede pământ în Pustă (Csobai 1996: 45-48; Misarăş 1990: 185) au constatat că, într-adevăr, Ştefan Rus, născut în 1857 în Otlaca Mare şi îngropat tot aici, în 1941, a cumpărat o proprietate în Puszta Medgyes. Din această proprietate a împărţit 40 de loturi de pământ unor familii de români ortodocşi din Otlaca Mare, cu care a încheiat contract de donaţie gratuită (Csobai 1996: 45). Cum n-am văzut aceste contracte, nici pretinsul testament al donatorului, care stipulează că pământul nu poate fi înstrăinat în favoarea unor cumpărători de altă etnie şi religie, aşa cum n-am putut afla amănunte despre „procesul” din 1970, prin care otlăcanii sunt „dezlegaţi” de sub incidenţa obligativităţii păstrării pământului, lăsată „cu limbă de moarte” de întemeietor, am tot dreptul să consider că aceasta este o creaţie a localnicilor. Poate fi un mijloc autocoercitiv de protejare a coerenţei comunităţii, un demers prin care otlăcanii au dorit să-şi păstreze trecutul subminat de „ruperea de matcă”, din 1920.

În cartea vicarului episcopal Teodor Misarăş Ştefan Rusu/Rus e prezentat împreună cu soţia sa, Zenobia Drăgan, ca fiind ctitorii bisericii ortodoxe din Otlaca Pustă (Misarăş 1990: 182).

Urcând din pronaos în corul bisericii cu hramul Înălţarea Domnului, am întâlnit privirile celor doi ţărani, imortalizaţi în două tablouri uriaşe. Singurătatea semiîntunericului din cor şi tonul grav al părintelui Roxin, parohul în vârstă de aproape 80 de ani, se dizolvă în neliniştea foşnitoare a şcolarilor mărunţi, care m-au însoţit la biserică. Din tablourile aşezate la înălţimea unui stat de om, Zenobia şi Ştefan Rus privesc spre altar, spre răsărit, poate spre Otlaca Mare, sfinţi printre sfinţi, îmbrăcaţi modest, într-un negru a cărui intensitate e întreruptă de albul cămăşii îmbumbate până la gât a bărbatului şi de trăsăturile frumos-dureroase ale femeii. Aflând că în afară de Măriuţa din povestea Floricăi Godja, au mai avut o fată, Alexandra, prematur dispărută, mă gândesc că pentru sufletul acestui copil au ridicat un sat. Din altar, preotul ne citeşte textul aflat pe peretele dinspre sud: „S-a zidit această biserică pe spesele bunului creştin Ştefan Rusu şi soţia născ. Zenobia Drăganu, locuitori în Otlaca în anu Domnului 1913,

[7] ‘corturi, dughene cu bomboane’.
[8] ‘bâlci’.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

când era domnitor Maiestatea Sa Împărat şi Rege Francisc Iosif I. În dieceză episcopi: Ioan I. Papp, Protopop Dr. Dimitrie Barbode Ileni, Preot în Otlaca: Gheorghe Turicu, Iustin Iancu, Romul Mladin, prin zidarul Anton Kukla şi Stifler Macxim măsor, ambii de den Aletea".

Preotul Roxin cunoaşte şi el amănunte despre Ştefan Rus. De la el aflu că porecla Părădaica i se trage de la faptul că ţinea cu strictețe toate posturile, poate era chiar vegetarian. Vara mânca aproape numai roşii cu pâine, pe care otlăcanii le numesc *părădici*, din maghiarul *paradicsom*. (Când roşiile au pătruns în Ungaria, au fost numite *paradicsomalma* = „mărul paradisului"). Mânca şi cartofi cruzi, cu tot cu coajă!

Localnicul centagenar (în 1992) Gheorghe Moț îşi aminteşte că Părădaică era considerat „sfânt", fiindcă se hrănea frugal, se îmbrăca modest, se purta ca „oaminii săraci". Umbla cu o căruță cu cai pe care îi mâna el însuşi, nu de pe „capră", ci stând direct pe lemnul căruței ori din picioare.

Elementul senzațional din povestirile de întemeiere a satului Otlaca Pustă se leagă de îmbogățirea bruscă a lui Părădaica. Faptul că era ager la minte şi făcea negustorie cu vite, mânând ciurde întregi pe drumurile comerciale spre Budapesta şi Viena (Csobai 1996: 45) nu pare a fi suficient. Atunci intervine cu o strategie pozitivă, fatalitatea: Părădaica a găsit o comoară! Florica Godja povesteşte degajat această etapă, perfect încadrabilă în tradiția populară, ca o compensație pentru copilul bolnav şi ca o „probă" de personalitate, pe care Rus o trece cu bine, dacă avem în vedere episodul „nu haina îl face pe om". E interesantă mentalitatea populară cu care sunt priviți oamenii bogați care, cu ostentație, acționează nedemn de statutul lor social. Dacă în cazul săracilor îmbogățiți, modestia e o calitate, la bogații „de neam" atitudinea de cumpătare e privită ca avariție iar mimarea sărăciei ca exhibiționism inutil. Astfel, interlocutoarea Florica Secan (n. 1923) din Chitighaz îl prezintă astfel pe contele Almassy: „Aşe, om zgârcit o fost grofu. Dac-o mărs pă uliță ş-o aflat on dărab dă tégla[9], o fost képes[10] să s-aplece, s-o ardice şi s-o duc-acas'!"

Motivul hainei rupte, aruncată neglijent pe marginea unui şanț, dar cu buzunarele pline de bani circulă în zonă, fiind prezent şi în repertoriul de povestiri din Ineu (jud. Arad) care îl au în centru pe baronul Atzel Péter. Excentricul baron îi supunea la o astfel de probă pe localnici pentru a le dovedi cu câtă uşurință trec pe lângă bogăție, farsă care atrăgea însă oprobiul colectivității (Colta 2001: 141).

În varianta povestită de Gheorghe Moț (în martie 1992), Părădaica ajunge la Pustă în urma zvonului că stăpânul locului îşi vinde pământurile şi conacul. Suspicios, stăpânul ungur nu îl ia în serios pe țăranul din Otlaca Mare şi-l alungă de la porțile sale spunându-i că „nici n-a videa el atâța bani, cât cere gazda pântru pustă". Atunci Rus îi propune ungurului un târg: dacă îi plăteşte pe loc şi fără tocmeală atâta cât i se cere, atunci bogătaşul să-şi ia familia şi să părăsească imediat casa şi locurile. Când acela se învoi, Părădaica îşi desfăcu chimirul, plin până la refuz de bancnote. Părădaica a rămas stăpân pe gospodărie, „cu tăt cu iosag, birişi, cocii"[11]. Figura stăpânului ungur al Pustei e nedefinită, personalitatea

[9] 'o bucată de cărămidă'.
[10] 'capabil'.
[11] 'animale domestice, argați, atelaje'.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

acestuia nu e reperabilă istoric. La întrebarea cum l-a chemat pe „gazda”[12] ungur, Gheorghe Moț răspunde „Parcă Újhelyi… Da că Pătru uă Iuăn o fost, asta nu mai ştiu!”.

Portretul lui Părădaica în imaginea locuitorilor din Otlaca Pustă are şi alte componente şi, probabil, dacă localitatea şi-ar păstra şi pe mai departe caracterul tradițional românesc, experiențele ei s-ar concentra asupra simbolului magnetic al întemeietorului.

În Otlaca verii lui 1999, într-o după amiază de iulie, îl găsim pe banca din fața porții pe Toader Pilan, încântat că are cu cine sta de vorbă. Poate din acest motiv „croşetează” în jurul personajului Părădaica o altă atmosferă: „Acela o fost om învățat pă vremurile-celea. În Arad o avut iesta, cum să zâc, bancă. El o lucrat cu o bancă dân America. O-adus d-acolo banii. Şi la Oradea, două bănci o avut! Aşa că cela o avut bani, nu aşe ca noi! Apu el, pântru îndurătura lui, dân buniața lui o făcut satu-aiesta, aici…” (Colta 2001: 136).

Într-o altă variantă,[13] Ştefan Rus ar fi participat la primul război mondial, de unde, în 1918 s-a întors la Otlaca Mare bolnav şi peste puțin timp ar fi decedat. Născut în 1854, Rus avea o vârstă prea înaintată pentru a fi înrolat, iar pe de altă parte, după 1918 el a mai trăit încă 23 de ani!

Din povestirile propagate de preoții care au asistat la evenimentele bisericeşti din Otlaca Pustă, (sfințirea din 1913, hirotonirea celui de-al doilea preot, din 1935, despre care povesteşte şi Florica Godja) care au ajuns pe filieră „de breaslă” până la parohul actual, Teodor Roxin, se desprinde imaginea unui Părădaica autoritar, impetuos, chiar autocratic. Această reprezentare e punctul de vedere a fețelor bisericeşti intimidate de rolul de ctitor, pe care Rus îl ia în serios, fie pentru că e un om „care a văzut idei”, fie pentru că îi place să dicteze şi să fie ascultat: „În 1913 s-a dat concurs pentru postul de preot. Au fost mai mulți. A fost şi preotul de la Otlaca, de la Grăniceri, părintele Turicu, el ar fi dorit să păstorească aici. A fost şi unul de pe lângă Beiuş, Teodor Draia. Şi toți au ținut slujbă, duminica. Şi Draia, când a tămâiat, s-a aplecat până la pământ în fața lu Rusu, şi l-o tămâiat sub nas. I-a plăcut, pe el l-a ales de preot. Nu episcopul, nu Sinodul, cum s-ar fi căzut… Oamenii i-au zis popa Zdraie, că erau pe aici atunci mulți nemți pe care îi chema Drai. Lor, oamenii le ziceau Zdrai…” (Teodor Roxin, februarie 1993).

Preotul Draia nu s-a bucurat de prea multă prețuire din partea românilor rămaşi în Pustă. După câțiva ani, însuşi Părădaica are un conflict cu el: „Într-o Joie-Mare, Draia n-o cântat întreagă slujba celor doisprezece evanghelii… Rusu ştia toată slujba, cânta în strană, ştia toate cântările bisericeşti. L-o întrerupt în biserică şi l-o pus să cânte tot! Aşa ceva nu-i permis pentru un mirean. S-au judecat – pare-mi-se la Arad. A câştigat Draia” (Teodor Roxin, februarie 1993).

Cei care au plecat în România după 1918 şi-au dobândit printre românii de aici un statut de „trădători”, mai ales că, în general, aceştia au fost intelectuali sau oameni cu pământ, deci „conducători” cu un anume statut mesianic printre țărani. Draia şi-a părăsit şi el, ca şi alți preoți şi învățători, „turma” din Ungaria: „În opşpe or vint rămânii ş-or stat aici până-n doauăzăci… Când or plecat rămânii, o plecat şi popa Zdraie cu ei. Şi i-o chemat popa pă tăț

[12] În graiul românilor din Ungaria, substantivele *gazdă* şi *slugă* sunt de genul masculin.
[13] În publicația „Calendarul Românesc”, Jula, 1995, p. 65-66.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

oaminii să margă cu el. Da puțâni s-or dus, şi aceia s-or şi-ntors ’napoi. Când o plecat, popa Toader o fost dă cinzăci dă ani. O mărs cu el şi cantoru lui, bace Moisă Burdea, Otlăcan i-o fost numile… Tare mândru o ştiut cânta… Şi s-o dus cu popa, numa s-o-ntors. Cellalt cantor, Beşe, n-o vint ’napoi” (Gheorghe Moţ, martie 1992).

Un poet maghiar al Câmpiei scria despre lumea săracă a slugilor, cioşilor, birişilor, zileşilor, sumaşilor: „Argații erau amestecați: oameni unguri şi români. Soarta le-a fost aceeaşi. Niciodată n-am auzit şi n-am simțit ca vreunuia să-i fi venit în minte că tu eşti aşa şi aşa. Au lucrat împreună pe zăpadă, pe ploaie, pe arşiță, la fel i-au ocărât şi i-au batjocorit stăpânii, au fost aidoma de săraci şi trențuroşi. Deopotrivă s-au străduit cei care au avut chemare la a-i mâna pe alții, să ajungă paznici de hotare, arendaşi ori chelari” (Sinka 1943: 169). Dincolo de realitatea socială, această imagine este de o superficialitate romantică, în primul rând pentru că până după al doilea război mondial, până la uniformizarea economică de nuanță socialistă, lumea săracă a câmpiei nu era „amestecată”. Stăpânii mari, *grofii*, erau maghiari şi germani: baronul Harruckern, intendent imperial, apoi ginerele său, contele Wenckheim au stăpânit tot județul actual Bichiş şi o parte a județului Csongrád. Stăpânii de după eliberarea iobagilor din 1848 erau fie maghiari (contele Almássy, la Chitighaz, familia Rédey, la Jaca), fie sârbi sau români înstăriți, cu proprietăți de peste cinci hectare de pământ (Pusztainé 1982: 17). De la jumătatea secolului al XIX-lea, țăranii fără proprietăți au lucrat ca slugi, zilieri, argați ori paznici de hotare pe pământurile acestora. Însă marii latifundiari care au colonizat în Câmpie țărani maghiari, slovaci, sârbi şi români, pentru a evita conflictele de natură etnică şi religioasă, i-au lăsat deliberat pe aceştia să-şi formeze comunități închise. E drept că munceau în aceleaşi condiții, însă cultural şi religios viețuiau separat.

Căsătorii exogamice existau, însă erau excepționale, iar însuşirea altor coduri lingvistice a survenit în primul rând din considerente „ergonomice”. Deşi în numeroase cazuri multilingvi, etnicii au rămas, până la formarea societății civice, monoculturali.

*

Povestirile culese de la românii din Chitighaz, Aletea, Micherechi şi Cenadul Unguresc au în centru condiția socială a românilor din Ungaria pe parcursul secolului douăzeci. Sunt în fond „experiențe ale victimizării” (Ştiucă 2000: 15) în două ipostaze: traiul țăranului sărac până imediat după al doilea război, nevoit ca de la o vârstă foarte fragedă „să se bage slugă”, şi drama chiaburului din anii 1950. Povestitorii aparținând primului grup sunt mai numeroşi şi prezintă aspectul social ca pe o fatalitate (aşa a fost atunci!), în timp ce românii care au avut de suferit cu ocazia naționalizării percep confiscarea bunurilor, case şi pământuri, ca frustrare politică dar şi etnică, deoarece nu numai ei au fost dezmoşteniți în momentul etatizării averii, ci întregul neam de strămoşi care au contribuit la acumularea acesteia.

La primele întâlniri cu cercetătorul necunoscut, oamenii nu povestesc despre traiul pe care l-au avut ca slugi. Timp îndelungat am fost nevoită să ascult fabule şi anecdote cu „eroi” locali, rememorările descriptive ale obiceiurilor şi mentalităților tradiționale, explicațiile unor proverbe sau porecle din localitate. Această strategie a povestitorilor are un rol inițiatic pentru intrus, e un fel de „botez” în urma căruia survine acceptarea din partea comunității. După mai multe ocazii de „stat în poveşti”, interlocutorii mi-au dat de înțeles că am obținut permis să intru în sfera intimă a satului, căci îşi lărgeau cadrul

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

referențial al narațiunilor cu repere pe care, practic, nu le puteam cunoaşte: „Nu l-aț cunoscut pă Popon Ioan? Că tată-său a murit pân anii şazăci, aşa…”; „Uită-te la Lisi néni, c-aşa vorbeşte rămâneşte, ca noi. E mama lui Regős, că ei or fost mnemți, numai şi-or înştimbat numile, că Reis or fost…”; „Roanca o fost maica lu nană Livie, dédi lu polgármester…”¸ „Amu, aşe or şezut: unde şede Pichiu Ciumpila…”; „Soacră-mea cu Kalcsó néni, cum s-or înțăles!… D-apu’ Pani néni cu nană Ană a Sârbului? Că nană Ană a Sârbului n-o ştiut nimic ungureşte…”; „Bace Gheorghe Burde, dân Pusta Otlăcii vinea – nu ştiu, ai auzât dă el?”; „Îl ştii pă Slavcu, care-o fost birtaş? No, fratile lui o fost socru meu, Văsălie Becan…”; „Cunoaşte-ți-l pă Mocan, care-o fost főkönyvelő la cioport? No, tatăl lu acela o fost cios la neamț, doisprece ani”.

Condiția principală necesară pătrunderii în „seiful” povestirilor contemporane ale românilor din Ungaria este cunoaşterea codului. Dacă povestitorii „specializați” pe narațiuni tradiționale, performerii de basme, folosesc un grai conservat de însuşi statutul tradițional al speciei, povestirile contemporane, prin caracterul lor neconvențional, au ieşit de sub incidența codului lingvistic „controlat”. Nu cunoaşterea limbii române sau a limbii maghiare sau a ambelor condiționează înțelegerea narațiunilor, ci familiarizarea cu graiul localnicilor, un complex de arhaisme şi regionalisme din subdialectul crişean, combinat cu un procent important de inovații cu material lexical şi pe structura limbii maghiare. Dacă la început acest idiom mi-a părut un câmp înțelenit, mai târziu, şi nu fără efort, am reuşit să-i prind savoarea de o bogăție stilistică greu de perceput pentru cei cu prejudecăți şi cu intenții de abordare patologică a cazului. De fapt, românul obişnuit din Ungaria se exprimă concomitent în două limbi, complet diferite genealogic, tipologic şi istoric. Acest moment de mixtură, în timpul deja foarte scurt până la trecerea definitivă de la limba română la maghiară, este până la urmă o ipostază valorică, ce e drept, sincronic-stingheră, a două culturi. Idiomul rezultat din bilingvismul româno-maghiar poate fi dedus şi dintr-un proces de urbanizare a satului, din dorința țăranului de a se exprima ca cei de la oraş. Tendința de modernizare a limbii este, pentru țăranul român din Ungaria şi pentru povestirile lui, echivalentă cu maghiarizarea. Dacă un străin cunoaşte la fel de bine româna şi maghiara, chitighăzenii preferă să comunice cu acesta în ungureşte, aceasta fiint limba „cultă”, cu prestigiu, pe care o cunoaşte. Ca intrus, ai posibilitatea de a primi informații în graiul local numai după ce ți l-ai însuşit, câştigând prin acest lucru încrederea localnicilor.

Din punctul de vedere al mediului economic şi al nivelului de trai, locuitorii de la care am înregistrat povestirile au o poziție materială confortabilă: locuințele cu gaze naturale, apă curentă, baie; alimentația, modernitatea acareturilor gospodăreşti nu mai trădează nimic din atmosfera începutului de secol.

Soții Santău din Chitighaz au cumpărat actuala locuință de pe strada Kossuth, în anii ‘50. Până atunci au locuit în Satul Nou, numit cândva şi Colonia Vangyel, după numele prefectului de Jula, „solgăbirău care-a împărțât locuri dă căşi la oaminii săraci”. Casa are prestigiu local: a fost locuința mai multor generații de notari din comună, este aşezată central, în spatele bisericii ortodoxe, în vecinătatea reşedinței ultimului preot adevărat al satului, protopopul Ioan Borza, cu care familia Santău a avut o relație cordială. În curtea imensă, în anii ’80, fata lor – ultima dintre cei trei copii – directoarea şcolii româneşti din sat, şi-a ridicat o casă impozantă, cu etaj, înconjurată de brazi. Viața

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

de familie se petrece în tindă, bucătăria cu tărnaț, anexată casei. În tindă este apă curentă, convector cu gaze pentru încălzit, dar şi o sobă clasică, de teracotă. Cămara spațioasă ce se deschide din bucătărie are aspect de farmacie: conservele, şuncile afumate şi cârnații trădează bunăstare şi meticulozitatea gospodinei, care a trecut de 70 de ani. Pe pereți sunt câteva farfurii ornamentale, două păretare cusute în tinerețe de Florica Secan[14] cu cugetări în limba maghiară despre atribuțiile stăpânei casei, o icoană nouă, pictată pe lemn, fotografiile celor trei copii la majorat şi ale celor cinci nepoți, toți băieți. În intervalul de timp în care înregistrez – mai multe săptămâni – suntem în bucătărie trei persoane: soții Santău şi eu. Uneori vine şi Micuța, fiica acestora care, de fapt, poartă numele mamei, Florica. Multe dintre narațiuni sunt spuse în limba maghiară, iar fiica reclamă în toate ocaziile: „Mămică, spune rămâneşte!” Uneori vine şi câte un vecin, dar aceştia nu povestesc: n-au talent! Avem locuri fixe: „Bătrânul”, cum îl numesc soția şi fiica pe Gheorghe Santău, stă pe un scaun, imediat lângă uşă. Eu stau la masa din mijlocul încăperii, stăpâna casei în fața mea. Între timp, Bătrânul îşi aprinde arareori câte o țigară. Florica cea tânără, deşi fumătoare înrăită, nu fumează în fața părinților. Nană Florică povesteşte viu, cu gesturi, câteodată cu lacrimi. Soțul ei povesteşte pătruns, calm, cu voce foarte joasă: parcă ar destăinui secrete. Soția e vădit agasată când Bătrânul e în centrul atenției, n-are răbdare ca acesta să-şi sfârşească discursul. Nu-l întrerupe direct, în schimb mă chestionează pe mine: „Nu ieşti flămândă? Nu mânci plăcinte? Să nu-ț ferb tea? Da’ cafă?”.

Povestirile despre perioada în care au slugărit, localnicii nu şi le spun între ei. Deapănă aceste amintiri arareori, în cadru intim, pentru copii: „[…] le-o povestit la prunci că sara, când să dăsculța, toamna, obielile toate era ude […]”; „[…] nici pruncii mei nu şti ce trai am dus io! Dă anii ăştia, cum e şi domnu preot, el nu mai şti cum or trăit moşii şi strămoşii lui […]”; „[…] o fost tare greu. Dacă le spui amu la prunci, să râde dă tine […]”. Nu jenă, nu ruşine am simțit în ocolirea povestirilor cu slugi, ci mai degrabă intuiția anacronismului reactualizării acelei lumi, precum şi o discreție naturală asupra acelor lucruri din care ascultătorul ar putea deduce că cel care-i comunică dramele sale îşi deplânge soarta sau face un rechizitoriu.

Românii din Ungaria s-au obişnuit să-şi trăiască viața etnică fără ostentație. În povestiri, am depistat dorința de perpetuare a identității etnice într-un mod lăuntric, aproape camuflat, care azi nu mai poate da rezultate. Regretul celor în vârstă pentru disiparea comunităților româneşti se reflectă şi în continua lor reperare a celor care s-au rupt de matcă. Bace Ioachim Hidişan din Cenadul Unguresc s-a mutat de un an la Seghedin. E mulțumit aici, în oraş se ține o dată pe lună şi slujbă ortodoxă, în biserica sârbească… Însă faptul că a părăsit Cenadul îl face să-i caute în memorie pe toți românii cenădeni răspândiți în lume şi să le scrie numele într-un caiet cât un registru, cumpărat special în acest scop. A început cu cele 15 familii care au părăsit Ungaria pentru pământul românesc de la Pustinici, în Banat. „Fă bine şi-i scrie!” îmi spune, neavând

[14] În tradiția maghiară, femeile nu preiau prin căsătorie patronimul soțului ci îşi pierd practic numele: dacă Florica Secan/Szekán Flóra s-a căsătorit cu Gheorghe Santău/Szántó György, a devenit *Szántó Györgyné*, adică „soția lui Santău Gheorghe”. În ungureşte patronimul precede totdeauna prenumele.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

încredere în reportofon. Şi după ce-mi dictează numele, porecla şi numele copiilor din aceste „triburi pierdute” pare vizibil împăcat.

Mult mai violent este sentimentul etnic, strâns legat de trecutul idilic, la cei care au fost dezmoşteniţi de regimul comunist, ca bace Văsălie Mărienuţ din Cenad. L-am cunoscut la biserică, el fiind cantor şi administrator priceput, căci în timpul celor doi ani de liceu la Macău, până a fost exmatriculat din pricina originii nesănătoase, a locuit la internatul călugărilor catolici *serviţi* (ordinul catolic *Servitorii Fecioarei Maria*).

Văsălie Mărienuţ vorbeşte curat româneşte. Având în vedere poziţia socială superioară a majorităţii româneşti din Cenad şi faptul că în această localitate sunt puţini unguri, graiul de factură bănăţeană s-a păstrat mult mai bine decât varianta de grai crişean de la Chitighaz. Casa familiei Mărienuţ e impresionantă, proprietarul precizează cu mândrie că numai două astfel de imobile există în sat: camere înalte şi spaţioase, geamuri enorme, uşi masive. A fost ridicată în 1905 de bunicul interlocutorului meu, Aurel Mărienuţ. Maistorii au fost germani, căci bătrânul asta şi-a dorit: o casă „tip de gospodărie şvăbească”.

Pentru Văsălie Mărienuţ locuinţa reprezintă cetatea sa, redobândită după mai mulţi ani din mâna regimului care i-a confiscat-o pe nedrept.

Atunci când în jurul unui român din Ungaria se petrec evenimente în afara comunităţii, în mediu unguresc, evenimente pe care le-a „trăit în limba maghiară”, le narează în această limbă sau într-un mozaic bilingv, fără să traducă însă ceea ce în realitate s-a produs în rostire ungurească. În ungureşte îmi povesteşte bace Văsălie episodul în care, soldat fiind, se întoarce în Cenad într-o permisie. În gara din satul vecin un cunoscut îl atenţionează să nu meargă la casa părintească, fiindcă familia lui nu mai locuieşte acolo. Ajuns la uşa casei, este întâmpinat de un străin care îl întreabă ce doreşte şi căruia îi răspunde: „Nu doresc nimic. Aici locuiesc”.

Dacă în povestirile celor care în tinereţe au fost slugi este amintit concret, cu nume şi poreclă, stăpânul, „gazda”, Vasile Mărienuţ, în gospodăria căruia au fost totdeauna cel puţin trei slugi, nu le dezvăluie niciodată numele, nici măcar pe al celor care erau unguri sau al căror neam s-a stins în Cenad.

Relaţia stăpân-slugă în naraţiunile românilor din Ungaria nu are în centru acel sentiment care s-ar putea numi „ură de clasă”. Diferenţa de proprietate nu este principala sursă a eventualelor situaţii de criză. Argatul îl desconsidera pe stăpân în cazul în care acesta era nepriceput sau „nu avea omenie”, stăpânul îl trata cu dispreţ pe angajatul leneş.

*

După cel de-al doilea război mondial existenţa culturală a comunităţilor româneşti răsfirate în Câmpia Ungară nu era susţinută de o intelectualitate bine închegată, formată cu scopul de a întări conştiinţa de origine, de limbă, de religie şi de tradiţii în cadrul extremei vestice a românităţii. Centrul cultural pe care îl reprezentase timp de câteva secole, pentru români, Budapesta, îşi pierduse după 1920 puterea de iradiere, atât datorită noii împărţiri teritoriale cât şi noilor relaţii socio-politice. La mijlocul secolului al XX-lea, românii din Ungaria alcătuiesc o comunitate aproape exclusiv rurală, cu instituţii culturale, administrative şi de învăţământ supraformale. Asimilarea pronunţată a românilor din Câmpia Ungariei a devenit un proces ireversibil mai ales între cele două războaie mondiale, când România a atins un nivel de evoluţie culturală şi civică deosebit.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Acest nivel nu mai putea reprezenta însă un model pentru grupul etnic al românilor din Ungaria, deoarece între codul cultural şi lingvistic al minorității şi cel al țării-neam au început să se adâncească acele diferențe care existau din totdeauna. Românitatea din Ungaria nu a avut forțe proprii pentru a se reface nici numeric, nici calitativ, intelectual. În scurt timp, modelul de dezvoltare al microsocietății româneşti a devenit macrosocietatea maghiară. Singurele modalități de existență românească au fost credința ortodoxă şi rezistența comunităților tradiționale, autarhice. Astfel, conştiința națională a românilor din Ungaria s-a limitat la un patriotism local şi la manifestări de tip folcloric, elemente care în perioada comunistă au fost abil folosite ca instrumente de propagandă. Timp de câteva decenii, după 1950, grupurile etnice din Ungaria au reprezentat nişte „minorități de vitrină", un fel de excepții exotice, coregrafice şi muzicale, ale căror instituții aşa-zise minoritare mai bine favorizau decât împiedicau asimilarea.

Din procesul instructiv-educativ al şcolilor româneşti din Ungaria, sub pretextul unui internaționalism malign, lipseau orice referiri la problemele de identitate națională, conştiință de neam şi de limbă. Cultura tradițională, istoria, specificul local, obiceiurile, graiul erau ignorate, fiind înlocuite cu producte într-o limbă română străină, despre cauze străine. Familia şi-a pierdut şi ea rolul de agent al conştiinței de apartenență la o anumită etnie.

Primele încercări de instituționalizare a cercetărilor asupra românilor din Ungaria au venit din partea Catedrei de limbă şi literatură română din Budapesta, unde pe lângă un colectiv emerit de profesori (după 1950 aceştia au fost în majoritate maghiari din Ardeal) s-au format şi câțiva studenți veniți din satele româneşti din Câmpia Maghiară: Gheorghe Petruşan, Mihai Kozma, Vasile Roxin. La sfârşitul anilor '40, s-au pus bazele învățământului superior pedagogic pentru minorități, dar din lipsa specialiştilor şi a modelelor, acesta nu a avut rolul care ar fi fost necesar în păstrarea românității.

La Jula, care devine între timp centrul românilor din Ungaria, se înființează în 1948 Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria, devenită în 1960, Uniunea Democratică a Românilor din Ungaria. În cadrul acestei organizații are loc prima încercare de instituționalizare a culegerii şi cercetării folclorului românilor din Ungaria. Inițiativa a venit din partea Herminei Szakadáti, din Săcal – o localitate cu populație românească, în județul Hajdú-Bihar – care absolvise secția de etnografie a Universității din Debrețin şi care ocupa postul de referent al secției de cultură a Consiliului județean. La 1 decembrie 1962 are loc prima întrunire a Cercului folcloric, la Jula, unde se discută probleme de îndrumare a culegerii şi de transcriere fonetică a materialelor. Însuflețirea inițială însă a scăzut în scurt timp. Din Cercul folcloric nu şi-a continuat asiduu activitatea decât un culegător solitar, Alexandru Hoțopan. El i-a descoperit ulterior pe cei doi povestitori importanți, Mihai Purdi şi Teodor Şimonca, datorită cărora putem vorbi astăzi despre tradiția narativă a românilor din Ungaria.

*

Manuscrisul *Monografia comunii Micherechi* poartă în el de peste şase decenii visul autorului: să fie publicat. Valoarea istorică, lingvistică, documentară şi, nu în ultimul rând, spirituală a manuscrisului este considerabilă, atât pentru românii din Ungaria, cât şi pentru oricare cercetător. Totuşi, manuscrisul original este păstrat, sperăm cu grijă, în vreun sertar, ocrotind pentru vremuri mai bune „povestea" celor cel puțin 300 de ani de istorie a acestei localități româneşti, concepută de Teodor Pătcaşu.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Teodor Pătcaşu s-a născut în 1867, într-o familie de țărani români ortodocşi din Micherechi: Pătcaşu Mihai şi Netye/Netea Maria. După cum menționează în prefața monografiei sale: „eu n-am clase gimnaziale, numai clase elementare, am umblat la şcoală aicie, în comuna mea natală”. Învățător i-a fost Vasile Roxin, al treilea dascăl din şcoala elementară confesională din Micherechi după Petru Meruțiu şi Teodor Roxin. Acel Petru Meruțiu, despre care se crede că ar fi venit la Micherechi de undeva din Ardeal, a fost primul dascăl al şcolii confesionale, înființată în 1815. Meruțiu a părăsit însă la scurt timp şcoala deoarece a devenit preot la Crâstor, o localitate învecinată, în care, la ora actuală, nu se mai vorbeşte despre existența unei comunități româneşti. Pătcaşu îşi atribuie rolul de descendent al acestui Petru Meruțiu: „preot în Crâstor au avut o fată Saveta, care mî-ie după tata meu fost maică bătrână că sau măritat după tata tati meu cu numele Pătcaşiu Mihaiu, numit Mihaiu lui Todor, pentru că tată lui au fost Pătcaşiu Todor, tată bătrân a tati meu, care am scris cronica satului acesta”.

Dacă pe linie maternă Teodor Pătcaşu este urmaşul unui învățător care avea probabil studii teologice, pe linie paternă se trage din unul dintre cei doi frați Pătcaşu Nicolae şi Pătcaşu Dimitrie sosiți în Micherechi, pe domeniul arhiducelui Eszterházi Pál, la 1755, din localitatea Ianoşda.

Învățătorului său, Vasile Roxin, i-a purtat o vie recunoştință pe tot parcursul vieții. Într-un „jurnal” datând din perioada serviciului militar, Pătcaşu notează : „Din adâncu inimii mele ați poftesc tot binele cinstite şi onorate domnule învățătoriu Vasile Rocsin din comuna de Micherechi”. Vasile Roxin a fost fratele preotului Alexandru Roxin, ambii fiind fiii preotului Ioan Roxin, despre care în monografie se precizează că „au reposat la anul 1858”. Acest preot, Ioan Roxin, tatăl învățătorului, a venit la Micherechi după ce păstorise până în 1835 printre românii din Homorog. Dascălul lui Pătcaşu a predat în şcoala ortodoxă până în anul decesului, 1880.

Teodor Pătcaşu a urmat cursurile şcolii confesionale din Micherechi între 1874 şi 1880. A învățat probabil să citească şi să scrie şi cu litere chirilice, căci unele notări din tinerețe le face cu această scriere. Educația religioasă pe care o primeşte este foarte solidă; el a rămas un credincios ortodox, ba mai mult a scris predici şi versuri religioase, a frecventat adunarea „Oastea Domnului” (care există până azi la Micherechi). Printre „cântările” învățate la „Oastea Domnului” o notează şi pe următoarea: „Eşiți prin România mare/Voi bravi ostaşi ai lui Isus./Vestiți prin ale ei hotare/Porunca tatălui de sus./Şi din robia de păcate/Scoțând tot sufletul român/O țară mândră să răsare/Având pe Domnul ca stăpân”.

Cei şase ani de şcoală s-au desfăşurat desigur în limba română. Pătcaşu a făcut multe notări în limba maghiară, pe care o stăpânea satisfăcător. Totuşi, când s-a hotărât să-şi publice monografia, el a cerut ajutorul unor specialişti din Budapesta pentru a fi tradusă şi redactată în limba maghiară. Se pare că această traducere s-a şi înfăptuit integral, deşi în fondul Pătcaşu al arhivei din Jula se păstrează în ungureşte doar un rezumat de opt pagini.

Şcoala în care a învățat Teodor Pătcaşu a fost acea cameră aflată în imobilul existent pe atunci pe strada numită azi Kossuth, la numărul 78, în partea dinspre stradă, având două ferestre minuscule, mobilată cu o tablă de lemn, cu bănci de stejar ale căror

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

picioare erau înfipte direct în pământ, plină de praf şi, vara, de pureci, căci încăperea alăturată găzduia taurii comunali.

Pe lângă respectul faţă de limba română şi mândria de a fi micherechean ortodox, Pătcaşu a învăţat să fie un bun maghiar şi aşa a rămas până la sfârşitul vieţii. În timpul primului război mondial, pe verso-ul unei ilustraţii grafice, tablou la modă redând chipul îngândurat al împăratului Francisc Iosif I şi sub el poezia *Imádkozik a Király* [Regele se roagă], scrie în româneşte următoarea rugăciune, care nu e o traducere a versurilor maghiare, ci o creaţie proprie: „Domnul Dumnezeu al oştirilor, ajută armatei Austro-Ungare se poată apăra intrejitatea iporăţiei noastre Austro-Ungare, dă doamne biruinţă armatei noastre, ajută la ai noştri soldaţi vitezi se poată arbora steagul biruinţei. Apără, Doamne patria noastră de năvălirea duşmanilor…Teodor Pătcaşu, la 1916 mai 12”.

Tema religioasă îl preocupă serios, mai ales că în localitatea natală se înfiripă puternic mişcarea baptistă. În monografia sa tratează această realitate destul de sumar, menţionându-i doar pe acei consăteni care au fost dezamăgiţi alegând această religie neoprotestantă şi s-au reîntors la biserica ortodoxă. Însă printre puţinele cărţi care îi alcătuiau biblioteca se află şi publicaţii despre sectele religioase, pe care, considerând notele marginale, le-a studiat cu temeinicie. De altfel, e păstrată o parte din corespondenţa cu prietenul său, Georgiu Florian din Talpoş, care în scrisoarea datată noiembrie 11, 1907, îi scrie: „Mi-ai scris iubit prietine să păşesc înapoi în sânu bisericii de unde am ieşit. Durere mă cuprinde şi fiori de tine că te ţii cam religios, dară ieu iubite pretine nu am păşit cu aşa scop să mă mai întorc iară”.

Teodor Pătcaşu începe să noteze informaţii cu caracter de jurnal cotidian în jurul vârstei de 18 ani: „Eu Teodor Pătcaşiu în anul 1885 am fost ficior de 18 ani şi şease săptămâni”. Autodidact cu mare sete de cunoaştere, acoperă pagini întregi cu nume de ţări şi capitalele acestora, transformări ale diferitelor unităţi de măsură, expresii germane şi traducerea lor în limba română, probleme de logică şi de matematică distractivă pe care le adună sub titlul „Charte despre Izoimădaşuri”. Scrie despre sine amănunte (înălţime, greutate) care-i dovedesc de timpuriu curiozitatea şi înclinarea spre precizie, îşi caligrafiază pe multe pagini numele cu diferite ornamente grafice.

Ca soldat în armata Imperiului se pare că descoperă savoarea folclorului din Micherechiul rămas la sute de kilometri. Pe o hartă militară a oraşului Salonta a notat : „la anul 1887 am sclujit ca soldat la Rejimentul de infanterie nr. 37 în Graţin până toamna apoi am venit la Orade mare. Am avut rangul de zügszfürer şi la 1888 am mărs la a 3. Batalion la Bosnie până la Sarajova. Am mărs cu trenu, mai dăparte nu au fost cale ferată […]” În 1889 semnează : „[…] zügszfürer Theodor Pătcaşiu, Prepolye, Turciia, Novibazar”. Străbate cu regimentul distanţe mari, pe jos – trei zile de marş, o zi de odihnă – iar în ziua de repaos scrie, alcătuind, practic, prima colecţie de folclor a unui român din Ungaria.

Cronologic, însemnările sale cuprinzând creaţii folclorice din localitatea natală încep pe verso-ul unui act oficial, un contract în limba română – act deosebit de preţios prin el însuşi – încheiat între Bajkan Mitru şi Rokszin Sandor, în 1850. Pătcaş avea 17 ani şi e probabil că încă de atunci plănuia să alcătuiască istoricul Micherechiului, adunând puţinele documente pe care le găsea la biserică sau la săteni. În afară de date autobiografice, scrierea cuprinde şi un fragment de baladă, greu de descifrat datorită

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

ortografiei defectuoase şi hârtiei deteriorate: În câmpul de semenic/Este-un voinic adormit/Şi voinicul e culcat/La umbră de chepenieag/Cu şaua pusă la cap/Nime-n lume nu-l aude/Numai mă-sa săraca/Dară mă-sa-n grai grăia/Scoală, fiuță, scoală/Ce zaci tu aşe gre boală/Fiuță, dac-ai muri, mie ce mi-a mărădi/.

Întors din cătănie, Pătcaşu a continuat să-şi lucreze cele 18 iugăre (ceva mai mult de zece hectare) de pământ, moştenite de la tatăl său. A avut însă şi mai multe funcții publice: agent de asigurări, bibliotecar, casier la „Legeltetési Társulás" (Societatea de consum). Ca orientate politică, s-a aflat printre fondatorii şi susținătorii organizației țărăneşti din Micherechi a Partidului Social-Democrat, partid înființat în 1890 şi afiliat Internaționalei a II-a, care a jucat un rol important în mişcările țărăneşti din Colțul Viforului. Convingerile şi anturajul politic ale lui Pătcaşu se reflectă şi în monografie, aducând dovezi ale devenirii conştiinței de *hungarus* a românilor din Ungaria actuală.

Teodor Pătcaşu a fost o figură reprezentativă pentru Micherechiul dintre cele două războaie. Să nu uităm că este vorba despre perioada care a conturat şi mai puternic hiatusul dintre întregita şi înfloritoarea țară-neam şi rurala minoritate română rămasă în Ungaria, fără oameni de cultură, departe de Budapesta care oricum îşi pierduse caracterul de focar al culturii româneşti, departe şi de micul Paris al Bucureştilor, mai străin ca niciodată. În cartea sa *De la Micherechi la Micherechi*, un alt micherechean, Vasile Marc, ni-l înfățişează astfel pe Pătcaşu: „Pe vremea aceea (e vorba de sfârşitul anilor '30, n.n., M.B.) bătrânii, unii sprijiniți în bastoane, alții şchiopătând, zilnic, de primăvara până toamna, se aşezau pe lavița din fața casei noastre, începând din jurul orei 9 dimineața şi până la 5-6 după amiaza, (nu se duceau nici la masă) şi puneau țara la cale, adică făceau politică. Era printre ei unul, Teodor Pătcaşu, care povestea despre vestitul haiduc Bologu pe care atât de mult îl respecta, încât îl considera căpetenia haiducilor de prin părțile noastre… Când l-am întrebat pe bace Pătcaşu de unde ştie toate acestea, mi-a spus că un prieten al bunicului său, Ardelean Andraş, a vrut să ajungă haiduc, a trecut toate probele până la ultima, când s-a speriat" (Marc 1994: 16). Vasile Marc îşi continuă şirul amintirilor zugrăvind în persoana lui Pătcaşu, atunci în jur de 70 de ani, un Moromete micherechean tronând pe lavița din fața casei familiei Marc: „Bace Pătcaşu era, în acea vreme, după părerea mea cel mai informat dintre săteni, aş putea spune că era cel mai citit. Era abonat la Tribuna Ardealului, şi la Igazság mai târziu şi la Szabad Szó. Mă punea şi pe mine să citesc ziare, iar celor ce ascultau dar nu pricepeau despre ce este vorba, le explica conținutul articolelor […] Bace Pătcaşu trecea un om cu vederi largi şi multe cunoştințe. Dovadă stă şi faptul că el a scris o monografie a aşezării noastre, a modului cum au ajuns românii aici. Din păcate, după 1945 monografia a ajuns în mâinile unei persoane care n-a mai vrut s-o înapoieze […]".

Monografia cuprinzând în jur de 80 de pagini este opera de o viață a unui autodidact căruia nu i-a fost uşor să o încropească. Deşi scria în limba română, nu pare să fi citit cărți de istorie românească, nu reiese că ar fi cunoscut scrierile românilor apărute de sub tiparul Universității din Buda, că ar cunoaşte scrierile lui Hasdeu, ale lui Slavici sau scrieri de etnografie, deşi când Teodor Pătcaşu îşi trimite la Budapesta monografia pentru a fi tradusă în ungureşte, echipa lui Dimitrie Gusti încheiase deja prima campanie monografică, efectuată în Fundul Moldovei. În fondul de carte rămas de la Pătcaşu, în afară de exemplare din *Biserica şi şcoala*, revista „Legea românească",

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

apărută la Oradea, „Luceafărul” (numere din 1905, apărute la Budapesta), „Foaia poporului român” de la Budapesta şi câteva calendare populare, se mai află poezii de Alecsandri, Odobescu, *Mihnea Vodă cel Rău*, *Doamna Chiajna* şi Nicolae Iorga, *Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul*. Mihai Viteazul este singura personalitate istorică a românilor amintită în monografie.

Probabil micherecheanul Pătcaşu nu a cunoscut nici *Monografia Comunii Chitichaz*, lucrarea preotului Iosif-Ioan Ardelean, apărută în 1893.

Baza bibliografică a monografiei Comunii Micherechi o constituie actele şi documentele la care Pătcaşu a avut acces la arhiva satului, a bisericii şi la bibliotecă, precum şi tradiția orală a comunității. Contractele, tabelele, statisticile pe care le-a întrebuințat le-a donat bisericii în anul 1938, când începuse să înțeleagă că lucrarea sa nu va apărea tipărită niciodată. Pe multe dintre acte a scris: „Proprietatea lui Teodor Pătcaşu dăruită de mine sfintei biserici la anu 1938”. Faptul că aceste documente au intrat în posesia arhivelor din Jula face ca ele să completeze un gol ce ar îngreuna munca eventualului cercetător, deoarece documente referitoare la Micherechi au rămas numai începând cu a doua parte a anilor ‘40. Arhiva din Jula a cumpărat fondul Pătcaşu în 1980, de la familia acestuia, de fapt de la singura lui nepoată, Floarea Gurzău. În 1979, aceasta se lasă convinsă ca „lada de zestre” a micherechenilor să poposească la redacția săptămânalului românesc „Foaia românească”. Cu această ocazie, redactorul şef de atunci al „Foii româneşti”, Alexandru Hoțopan, cel care a mijlocit tratativele dintre arhivă şi familia lăzii de cătănie a lui Pătcaşu, scrie un articol – *Documente senzaționale despre istoria Micherechiului* – în care îi anunță pe cititori că prețioasa moştenire închisă mai multe decenii în cufărul lui Teodor Pătcaşu a devenit publică. Acest lucru îl face să-şi anuleze rezervele privind publicarea Monografiei rămasă în manuscris „din mai multe motive. Unul dintre aceste motive a fost, fără-ndoială, documentarea incorectă – nici într-un caz n-a indicat sursa documentelor incluse şi analizate în lucrare, ceea ce ne-a obligat să privim cu suspiciune tot ce a redactat […]”. Alexandru Hoțopan se şi grăbeşte entuziasmat să numească acele valoroase documente. Recunosc – şi eu cu emoție le-am atins: contractul micherechenilor cu primul lor preot (1773), sigilii din anii 1766, contractul urbarial de la 1768. În câteva numere din 1979 ale ziarului românesc apar fragmente inedite din monografie: ca etnograf, redactorul alege paginile în care e vorba despre haiducul Bologu. Originalul monografiei nu ajunge însă să fie predat arhivei județene împreună cu celelalte acte, documente, scrisori, fotografii.

Manuscrisul original, dar cu ultimele zece pagini lipsă, ajunge la profesorul Mihai Kozma de la Catedra de română din Seghedin, care îl copiază cu scris de mână. Apoi, după spusele profesorului Kozma, el însuşi împrumută originalul cuiva, şi monografia dispare din nou. Copia executată de Mihai Kozma ajunge la redacția ziarului unde se pregătesc copii „de gradul al doilea”, însoțite de următoarea notiță în limba maghiară (în traducere): „Acest exemplar este copia copiei monografiei originale. Originalul a fost copiat cu scris de mână de Mihai Kozma din Seghedin, transcrierea sa stă la baza prezentei copii executată în redacția Foii Româneşti la cererea lui Alexandru Hoțopan, iar tipografia din Jula a asigurat legatul ca muncă voluntară. Jula, 26 iunie 1979”.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

La pagina 76 a copiei întâlnim următoarele rânduri: „În monografia comunii Micherechiu scrâsă de mine fiți buni Domnule Doctor căutați unde-s scrişi Preoții […]”[15]. Este o scrisoare de răspuns la cea trimisă de un anume Gavril Bodiş care, în ianuarie 1937, îl roagă pe Pătcaşu să facă o prezentare cronologică a preoților din Micherechi. Teodor Pătcaşu trimisese lucrarea sa terminată în 1934 lui Mester Miklós şi lui Molnár Endre, un tânăr ziarist născut în 1901 la Braşov, care îi promit că o vor traduce în ungureşte şi va fi publicată. Ei cer ajutorul acestui dr. Gavril Bodiş pentru traducerea documentelor din limba maghiară în română. Bodiş dactilografiază *Prefața* şi i-o trimite lui Pătcaşu, înştiințându-l, totodată, de următoarele: „Copia fac cu ortografia dumneavoastră deoarece din punct de vedere filologic (lingvistic) are foarte mare valoare”. Spre sfârşitul anului, dr. Gavril Bodiş termină dactilografierea manuscrisului. Molnár Endre îi scrie micherecheanului că volumul ce va apărea va fi bilingv şi că s-a angajat la traducerea în ungureşte „ifj. Bartha Antal, református lelkész” [Bartha Antal jr., preot reformat]. Însă, în 1938, deci la patru ani de când Pătcaşu trimisese lucrarea în capitala Ungariei – oare cine l-a încurajat şi pe ce căi politice, poate social-democrate, a primit recomandare? – speranța că o vor citi vreodată micherechenii şi prietenii lui din Salonta, din Tămaşd ori din Oradea, începe să se spulbere. Molnár Endre vorbeşte de pe acum doar de o multiplicare a monografiei în 100 de exemplare, o pagină în română, una în maghiară. Îi promite din nou lui Pătcaşu, acum în vârstă de 69 de ani, că va duce monografia lui Bertalan István, redactor al ziarului „Budapesti Hirlap” adăugând: „ő is lelkes híve a magyar-román közeledésnek” [şi el e un susținător inimos al apropierii maghiaro-române]. În orice caz, îl îndeamnă pe autor să încerce să obțină de la oficialii comunei sau de la vreun consătean mai cu stare măcar 10-20 de *pengő* pentru cheltuielile de multiplicare. Din corespondența ulterioară, reiese că Pătcaşu i-a trimis lui Molnár Endre 10 pengei. Mai trece un an şi, în 1939, dr. Bertalan István răspunde epistolelor primite din Micherechi că monografia e, în sfârşit, bilingvă: „Tessék tehát megnyugodni, remélem rövidesen látni fogja munkája gyümölcsét bármlyen formában is a mű megjelenésében. Tessék tehát tűrelemmel lenni, mert én csak most kapcsoltam a dologba” [Vă rog să fiți liniştit, sper că în scurt timp vă veți putea vedea roadele muncii, într-o formă sau alta]. Numai că peste o jumătate de an, la 29 august 1939, acelaşi Bertalan István îl anunță pe Teodor Pătcaşu din Micherechi că îi va returna prin poştă manuscrisul, traducerea şi o fotografie pe care autorul o anexase scrierii. Traducerea e probabil rezumatul cuprinzând opt pagini, aflat la arhiva din Jula. Ziaristul din Budapesta îi mai scrie că a consultat specialişti şi toți au decis că atât materialul în română cât şi cel în maghiară trebuie revăzut din punct de vedere ortografic, dar şi stilistic. Însă atunci, în pragul războiului, nimeni nu se mai angaja voluntar la o astfel de muncă, vremurile deveneau tot mai grele, într-un cuvânt, timpul nu mai avea răbdare… Peste doi ani, în 1942, Teodor Pătcaşu se stinge, iar munca lui se ascunde în lada purtată de tânărul *zügszfürer* printr-un imperiu de-acum complet destrămat.

În afară de volumele de istorie maghiară pe care Pătcaşu le menționează şi de documentele originale pe care îşi zideşte casa, cum se exprimă în prefața Monografiei, Pătcaşu foloseşte adesea tradiția narativă locală. Anumite părți ale lucrării sunt adevărate

[15] Pentru a facilita înțelegerea textelor lui Pătcaşu am făcut câteva îndreptări ortografice şi lexicale.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

documente de istorie orală care joacă rolul de liant între puținele documente scrise care-i stau la dispoziție autorului. Acest „cronicar întârziat", român din Ungaria, alcătuieşte o culegere de tradiții şi narațiuni locale pe diferite teme. Una este cea a întemeierii Micherechiului românesc şi a primului micherechean care n-a mai plătit bir nobililor din Salonta: „Tradițiile zice că când au venit ispravnic în frunte directorul Sclavi, toți oficianții în dominumurile lui Eszterhazi Antal, palatinul țerii, când au trecut ieriul Vimer au găsit on român cu numele Moga Crăciun care cu toată familia lui s-au fost aşezată acolo unde s-au numit acela loc dâmbu Iencăieştilor, şi se numeşte şi astăzi, cel mai roditor pământ în hotarul nostru". Întemeietorul Moga Crăciun nu-şi mai păstrează astăzi aura eroului local, ca Părădaica din Pusta Otlăcii. La începutul secolului al XX-lea însă, Pătcaşu reuşeşte să mai prindă câteva imagini din figura legendară a acestui Moga Crăciun. Numele întemeietorului figurează printre cele ale semnatarilor, cincisprezece la număr, ai contractului de înființare a comunității bisericeşti ortodoxe din Micherechi, în care preotul Bordaşiu Ioan din Inand este solicitat, în 1773, să păstorească printre micherecheni.

Figura lui Moga este sumar definită. După tradiție, el avea un cal negru, dăruit de un nobil din Salonta căruia îi salvase viața în momentul în care acesta fusese atacat de nişte şercădani[16] răzvrătiți: „Iară Moga s-au luptat cu ei numai singur şi aşe Moga au venit acasă cu capu spart. Pentru astă bunătate i-au dăruit lui Moga Crăciun nobilul on cal de mare prețiu şi doi porci graşi". O comisie condusă de directorul domeniilor arhiducelui Eszterházy Pál, care, după retragerea turcilor, în jurul anilor 1700, primeşte în stăpânire de la regele Lipot al Ungariei „satele, pustele şi sălaşurile" din jurul Salontei, trecând în revistă noile achiziții, întâlneşte aici familia valahului Moga Crăciun. Directorul domeniilor, amintit de Pătcaş cu numele *Sclavi*, îl îndeamnă pe Moga să meargă prin satele româneşti din zonă şi să dea de ştire oamenilor că arhiducele arendează pământurile nelocuite acelora care se vor stabili acolo pentru a le lucra: „Într-o marți dimineiața pre calul acesta s-au suit Moga şi s-au dus pe satele româneşti şi au invitat oameni să vie la el […]. S-au dus la Cefa, Inand, Ianoşda, Mădăraş, Tulca, Ciumeghiu[17] […]. Şi aşe se vede că ustineala lui Moga Crăciun n-au fost fără resultat.

La 1755 s-au adunat din mai multe sate oameni şi într-o duminecă s-au întâlnit la olaltă la Moga Crăciun acasă şi s-au sfătuit. Din comuna Ianoşda au venit Pătcaşiu Nicolae şi Pătcaşiu Dimitrie. Ruje Ursu şi Ruje Mihai au venit din Şiclău. Aceşti doi din urmă s-au întâlnit în Jula, la târgul de seceri, cu Moga Crăciun, care i-au sfătuit să vie şi ei să se aşeze la Micherechiu. Aşe au spus şi au povestit Ruje Mihaiu despre Rujeşti, numit Mihaiu Udului, care s-au născut la anul 1832. Au reposat în vrâstă dă 84 ani, la anul 1916".

Cu meticulozitate şi o sete de istorie ca şi a părintelui Ardelean din Chitighaz, din instinctul țăranului ce depinde de capriciile vremii, Pătcaşu notează toate informațiile legate de fenomenele meteorologice anormale care au rămas în memoria colectivă a Micherechiului.

Influența pe care o exercită factorii climatici asupra evoluției diferitelor societăți umane şi abordarea problemei într-o manieră interdisciplinară anulează explicația unilaterală a determinismului geografic, punându-şi amprenta pe specificul comunității. Emanuel Le Roy Ladurie, fondatorul şcolii moderne de climatologie după cel de-al doilea

[16] Locuitori ai oraşului Sarkad / Şercad.
[17] Localități din România, în județele Arad şi Bihor.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

război mondial „menționează că oamenii îşi făuresc propria lor istorie; ei o fac ca nişte ființe libere în urmărirea unor obiective umane şi nu sub dictatul climei. Dar eforturile lor sunt fie stânjenite sau chiar stăvilite, fie stimulate de-a lungul anilor prin impulsurile schimbătoare ale climei” (Cernovodeanu/Binder 1993: 5). Anomaliile climatice şi procesele economice pe care ele le declanşează duc la o metaperiodizare a istoriei locale prin denumiri date anumitor segmente de timp în funcție de fenomenele naturale dominante, denumiri care se păstrează pe parcursul mai multor generații. Amintirea anilor răi, cu ploi mari, cu înghețuri puternice, cu invazii de insecte fitofage sau cu evenimente tectonice dăinuie pentru perioade lungi în memoria colectivă, pe de-o parte din cauza ineditului lor, dar mai ales datorită fenomenelor sociale pe care le provoacă: foamete, scumpiri, epidemii, dispariția unor aşezări sau schimbarea ocupațiilor localnicilor, a modului de viață al comunităților.

După 1867, micherechenii, locuitori ai unei zone cu pământ în mare parte nefertil, au plantat vii pe locul pe care altădată exista un sat. „Atuncia le-au pustiit filoxera, au mai probat oaminii să puie viie, dar în zadar, că n-au prins rădăcină. […] Am întrebat câțva oameni bătrâni că pentru ce n-am făcut satul pă locul viilor, că ăi locu susu asemene şi locu potrivit. Răspunsu au fostu, acolo au fostu satu turcescu, şi moşii noştri s-au temut se facă satul acolo, c-or veni turcii şi i-or țâpa afară”.

Mai dezvoltate sunt părțile narative despre fenomenele atmosferice neobişnuite: „Trădițiile spune că la anul 1816 au fost o iarnă foarte gria în postul Crăciunului. Au ninsu în trei zile şi în trei nopți. Au fost niaua cât căşile dă mare, oamenii câteva zile n-au putut adepa animalele. Primăvara când s-au topit neaua tot hotarul nostru au fost sub apă […]. Tradițiile spune: on păcurariu cu numele Sucigan Mihai, sătian, au fost cu oile pă nimaşiu Şiap când s-a-nceput şi ningă nante dă mniazăzi, şi aşe au picat dă deasă neaua că nainte la cinci paşi n-au văzut nimica şi aşie au rămas acolo afară cu oile şi cu doi câni. În trei zile şi în trei nopți. După trei zile au stat de n-au ninsu şi aşe au văzut besereca adecă turnul cel de lemn, şi au mânat oile. Neaua – ca pă pod, fiindcă au fost înghețată, şi flămând şi el şi oile. Pă păcurariul acesta oaminii l-au numit Simu pățitu, au fost om tare şi trupeşte şi au fost om curăjios, alt om o vut muri acolo şi de frig şi de frică, l-au chemat Sucigan Mihaiu […]. Vara on sac de grâu sau de orz şi cucuruz cu una sută de sgloți au fost”.

Anul 1816 a rămas pentru micherecheni ca „anul foametei cea mare”. În urma penuriei alimentare, micherechenii au fost nevoiți să-şi trimită copiii la Bichişciaba, oraş la 30 de kilometri de Micherechi: „câțiva au trimisu prunci în vrâstă de 15 ani la Ciaba, la pită albă, ca să se baje scluji”. Aceşti „expulzați” care au mers spre Ciaba timp de trei zile, flămânzi şi dezorientați, „au dus cu sine câte un sdrob de sare şi pă aciia au linsu şi au băut câte oliacă dă apă”. Peste câțiva ani s-au reîntors în sat, ca dintr-o călătorie inițiatică, transformați de impactul cu oraşul în mare parte locuit de slovaci, obținând astfel un nou statut în colectivitatea ermetică a Micherechiului. Unii au încălcat legea endogamiei religioase, până azi deosebit de puternică la micherecheni, alții au deprins meşteşuguri neobişnuite pentru comunitate, alții au învățat slovăceşte: „întră aceşti prunci au fost şi on Ruje Teodor, numit Hulbanu. Acesta au sclujit la on cismaş, unde au învățat şi dânsu acea meserie. În vrâstă dă 21 de ani au venit acasă şi şi-au continuat meseria. Spunea el că s-au născut la anul 1801. Au mai fost on Cefan Georgiu, numit Gyurca

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Floruți, on Mihuț Teodor, numit Bărdoşiu bătrânul, au fost numit şi Togyeru Gligii. Acest Togyeru Gligii numit şi Bărdoşiu s-au însurat, au luat pă fata gazdii, adecă a stăpânului său, fată de tăut. Au venit cu ea, cu totul şi cu 400 de oi cu măgari şi cu alte vite. Au adus şi galbeni, bani de aur şi aici, acasă, şi-au cumpărat pământ, au fost om în stare bună, au trăit mai una sută de ani. Generațiunile de familie care au rămas de el se numesc Gligeşti. Au mai fost şi on Ardelean Ioan, numit Sclovac, pentru că când era cam beat horea toţeşte, adecă sclovăceşte, următorii lui se numesc şi astăzi a lui Sclovac".

Anul 1854, când s-a întâmplat altă foamete, în postul cel mare, a rămas cunoscut ca „anul lui Berger", după numele văduvei lui Tracberger János din Jula. Aceasta avea în arendă pentru trei ani o parte din hotarul Micherechiului, cea numită „pă funi": „atunce au fost an rău, n-au fost bucate, oamenii au fomat. Văduva mai sus numită au dat bucate pă ujiură sătenilor".

Tot din tradiții orale alcătuieşte Pătcaşu tablourile despre „morile săci" din Micherechi, descriind modul în care a fost transportată în sat o moară cumpărată la 1833 dintr-o localitate învecinată: „[…] două cară au stat lângă olaltă, napoia lor au acățat cu lanțuri altele două care şi au prins la ele doisprezece boi. Şi aşa au venit cu moară pusă întreagă pă 4 cară. Ciuciu cel bătrân s-au suit în vârful crincului, acolo au şezut până la Micherechiu. Şi au horit horă lui Bogomir. Bogomir au ştiut foarte frumos hori hora lui Ostiian, toți țiganii unguri, ba ştiau şi mujicanții unguri. Din întâmplare, dacă merjeau români de-ai noştri la târgu la Jula sau la Szalonta sau la Sarkad şi întrau în ceva crâşmă, începeau să tragă cu mujicele hora lui Bogomir".

De peste 60 de ani *Monografia Comunii Micherechi* aşteaptă să vadă lumina tiparului; iar între paginile ei sunt cuprinse mărturii istorice, lingvistice, etnografice care alcătuiesc imaginea unei mici comunități româneşti, azi profund afectată de fenomenul asimilării.

Finalizată la numai 14 ani după separarea de la 1920, monografia lui Pătcaşu este de fapt prima scriere descoperită până acum care păstrează atmosfera unor români dezorientați, exilați prin trasarea noilor frontiere. Autorul scrierii, cu neostenita sa dorință de a-şi publica opera, vede în lumina tiparului o posibilitate de a salva de la uitare însăşi existența Micherechiului şi a românilor lui. În prefața manuscrisului, autorul mărturiseşte: „Întocmai aşe şi eu când m-am cujetat şi scriu monografia, Istoria comunei Micherechiu, cu mare trudă m-am strâns materialul de lipsă şi trădiție şi harul Domnului Dumnezeu că cât de la mine depinde am lucrat cum am putut şi cum am ştiut. Eu n-am clase gimnaziale sau țivile, eu am clase elementare, am umblat la şcoală aicie în comuna mea natală./ Data din Micherechiu 1934 dețembrie 1./ Teodor Pătcaşiu".

*

Narațiunile din categoriile neconvenționale, aflate – unele – la granița dintre folclor şi istorie orală păstrează, la nivelul conținutului, însemnele unei forme de conştiință identitară. La românii din Ungaria, această conştiință identitară are mai ales un caracter ce se înscrie la capătul ansamblului familie – neam – comunitate locală. Astfel, conceptul de „grup etnic" se manifestă şi în acest caz ca o noțiune generică, exterioară, impusă de condițiile socio-politice. Disipați în mici insule rurale de-a lungul graniței cu România, românii din Ungaria îşi concep identitatea pornind de la spațiul individual până la hotarele localității natale. Un român din Ungaria este „chitighăzean", „micherechean", „cenădean"; mai poate fi „baptist din Micherechi", „micherechean mutat la Jula", „chitighăzean de la

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Budapesta” ori „cenădean de la Seghedin”. Această conştiinţă de identitate „insulară”, deşi poate fi argumentată istoric, este greu de perceput pentru cei care observă că, totuşi, românii din Ungaria trăiesc doar la câţiva kilometri de România. În aceste societăţi tradiţionale, în care procesul educaţiei şi învăţământului a demarat, de altfel, de timpuriu, dar cu un conţinut neadecvat formării şi păstrării etnicităţii, „grupul etnic este un conglomerat de eu-ri în care fiecare produce etnicitate pentru sine” (Cohen, *apud* Fifor 2001: 97). Astfel, insularitatea, localismul românilor din Ungaria au fost, practic, singurele modalităţi de a-şi apăra eu-l identitar. Casa, familia, satul au reprezentat cetatea între zidurile căreia românii s-au simţit în siguranţă, o siguranţă tolerată de majoritari tocmai pentru caracterul ei discursiv. O situaţie asemănătoare descrie Ivan Evseev, în legătură cu lipovenii din România: „Insularitatea e, desigur, o atitudine de conservare, dar şi de conservatorism obtuz şi retrograd. O anumită rezervă de neîncredere sceptică în oameni şi lucruri noi, o anumită reţinere în vorbă şi în gest nu sunt, neapărat, semne ale unui autism exagerat, nici ale unei suspiciuni ancestrale” (Evseev 2001: 70). După 1920, românii au rămas pentru o scurtă perioadă fideli identităţii locale. Însă, în timp ce confraţii lor ajunşi cetăţeni ai statului român au ieşit din izolarea locală, întărindu-şi astfel poziţia etnică, evaziunea românilor din Ungaria a devenit sinonimă cu asimilarea. Toţi acei români care au părăsit spaţiul identitar au renunţat treptat la afişarea eu-lui românesc. Naraţiunile folclorice păstrează imaginea spaţiului etnic, eroii lor sunt cu toţii „români din Ungaria”, alcătuind un „muzeu al figurilor de ceară”, al unor colectivităţi în destrămare. Indiferent de poziţia lor socială, de statutul lor real sau fantastic, personajele povestitorilor români au mentalitatea, comportamentul, etica ţăranului român din pusta maghiară, de la începutul secolului al XX-lea. Într-un basm performat de Teodor Şimonca (*Împăratul şi Cărbunarăşu*, Hoţopan, 1982/a, 39) un împărat se rătăceşte în pădure şi cere adăpost la un cărbunarăş:

„– Bună sara – i-o dat bineţe la cărbunarăş – Bună sara!

– Bună sara!

Zâce:

– Te-aş ruga pă ceva, că ştii cine mi-s, io-s împăratu…

– Ştiu – zâce – că te cunosc, c-ai mai fost ş-ai mai vorbit cu mine. Dumneata eşti împăratu dî la Răsărit.

– Acela!

– Ce pofteşti?”

Împăratul e găzduit să doarmă în pod, pe fân, de unde asistă, noaptea, la naşterea fiului cărbunarăşului şi la prevestirile ursitoarelor. Dimineaţa pleacă spre palatul său, orientându-se după muşchiul copacilor.

Cum în satele româneşti salutul este o formulă obligatorie, indiferent dacă cei care se întâlnesc se cunosc ori nu, şi dialogurile dintre personajele naraţiunilor încep totdeauna cu o formulă de întâmpinare. Petrecând câteva săptămâni în Micherechi, am observat că între cunoscuţii care se întâlnesc pe uliţele satului, numai salutul în sine nu este suficient pentru exprimarea respectului reciproc. Cel care salută fără să adauge o anumită întrebare este judecat defavorabil. Trecătorul trebuie să câştige bunăvoinţa consătenilor care se odihnesc, de exemplu, pe banca de la poartă, cu formula: „Bună zâua! Da mai şideţi?”. Ori, în cazul când cei care staţionează au o îndeletnicire (sapă, culeg fructe, dezghioacă

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

porumb etc.): „Sara bună! Da mai lucrat?”. Salutul de răspuns e şi el stereotip, fiind, de fapt, tot o întrebare: „Demineața bună! Da mai meri?”. Ori: „Sara bună! Da mai vii?”. La prima vedere, am considerat că verbele de mişcare „a merge” şi „a veni” intervin în contextul formulelor de salut în mod aleatoriu. Aşa că, dorind să-mi arăt adeziunea la grup, am salutat-o pe una din interlocutoarele mele cu „Sara bună! Da mai mergeți?”. Aceasta s-a oprit consternată şi m-a lămurit: „Nu mărg! Vin!”. În cadrul comunității, fiecare localnic ştie precis unde locuieşte celălalt: oamenii „mărg” de-acasă şi „vin” acasă. Casa este principalul punct de reper şi centru al deplasărilor țăranilor. Țelul călătoriei nu este important: în fond, unde ar putea ei merge?… Împăratul din basmul *Ficioru dă-mpărat şi Mortu* (Hoțopan, 1982/a, 9) are cu împărăteasa sa următorul dialog:

„– Soțu mneu, văd că tu tăt lângă mine stai şi nu tare te-ntărisăzi dă țara ta, batăr țara e frumoasă – tumna ca şi asta, a noastă.

Ş-apu iel o zâs cătă muiere:

– Bine, femeie me. Ce zmântă ai videa tu, să fii împărat? Doară alcum ai conduce țara?

– Aş conduce țara, ş-aş vini acasă sara!”

Mihai Pop observa că „grupurile în care se povesteşte sunt unitare. Trăiesc în aceleaşi medii, chiar dacă nu în aceleaşi condiții. Viața lor se desfăşoară după aceleaşi norme care reglementează interrelațiile, comportamentele. Au acelaşi mod de a vedea lumea, acelaşi sistem de concepte şi valori, acelaşi fel de a gândi, deci o concepție colectivă, o ideologie comunitară” (Pop 1990: 12).

Cultura materială şi spirituală a românilor din Ungaria e oglindită la nivelul creației narative, constituind principalul element care demonstrează etnicitatea acestor creații, căci „Cultura a fost mai întâi o proiecție a nevoii de Celălalt, un mod de a aduce la acelaşi numitor, o modalitate de a transcede diferențele: cultura concepută ca un secret de familie care trebuie scos la lumină” (Copans 1999: 106). În acest context, povestitorul devine un purtător al identității culturale care „se impune grupului prin competență narativă şi prin aceasta resuscitează o întreagă ierarhie de valori aparținând trecutului comunitar” (Fifor 2001: 97).

Dacă planul conținutului narativ al folclorului românesc din Ungaria posttrianonică este marcat de tradiția etnică şi constituie un discurs identitar, codul lingvistic poate fi caracterizat ca principalul element prin care românii de dincolo de granița vestică a României pot fi considerați biculturali. Graiul românesc din pusta Ungară, rămas în afara ariei în care a fost posibilă însuşirea limbii române literare, aşa cum vorbitorii lui au rămas în afara istoriei româneşti, a depăşit deja faza în care poate fi analizat numai după „legile” limbii române. Cum bilingvismul este, de fapt, o stare „orală”, temporară în fenomenul schimbării de cod, limba românilor din Ungaria se află într-o continuă alunecare spre limba maghiară, alunecare ce cu greu ar mai poate fi stăvilită.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Bibliografie

Ardelean, Iosif-Ioan, *Monographia comunii Chitighaz*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecesane, 1893.

Berényi, Maria, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952)*, Budapesta, 1995.

Borbély, Ana, *Supranume româneşti din Chitighaz*, in „Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria", Budapesta, Publicație a Asociației Maghiare de Etnografie, 8/1993, p. 50-85.

Borbély, Ana, *Cercetări asupra graiurilor româneşti din Ungaria (Chitighaz, Micherechi, Otlaca-Pustă)*, Budapesta, Editura Tankönyvkiadó, 1997.

Borbély, Ana, *Bilingvismul*, in *Simpozion*, Comunicările celui de-al IX-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria, Giula, 2000, p. 126-137.

Bucin, Mihaela, *Otlaca-Pusta. Schiță monografica (Pusztaottlaka monográfiája vázlata)*, in *Symposion* – A román tudományos Kutatókör első szimpóziumjában előadásai, Gyula, 1991, 40-44 old.

Bucin, Mihaela, *Limbă şi conştiință de naționalitate la românii din Ungaria (Anyanyelv és nemzetiségi öntudat a magyarországi románoknál)*, in „Perspective-Kitekintés" – Revistă de ştiință şi cultură (Tudományos és kulturális folyóirat), Arad -Békéscsaba, 1996, 83-92 old.

Bucin, Mihaela, *Textul folcloric şi recuperarea istoriei (Folklór és történelem)*, in „Convieţuirea-Együttélés" –Revista românilor din Seghedin [A szegedi románok folyóirata], 1–2 sz., Szeged, 2002, 7-18 old.

Bucin, Mihaela, *Interferențe culturale şi bilingvism în repertoriul narativ tradițional al unui povestitor român din Ungaria* [Kulturális interferenciák és kétnyelvűség egy magyarországi mesemondó repertoárjában], in Studia Universitatis Babes-Bolyai, Philologia, XLVIII, 2003, 2, 121-140 old.

Bucin, Mihaela, *Imaginea identitară a comunităților româneşti din Ungaria* [A magyarországi román közösségek identitása képe], Bucureşti, „Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor «Constantin Brăiloiu»" al Academiei Române, 2004, 208-218 old.

Budiş, Monica, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice şi religioase de apărare*, Bucureşti, Editura Paideia, 1998.

Cernovodeanu, Paul, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, Bucureşti, Silex – Casa de Editură, Presă şi Impresariat S.R.L., 1993.

Cioca, Ştefan, *Biserica Baptistă din Chitighaz 1891-1993*, Budapesta, 1993.

Cociu, Mircea, *Spațiul istoric şi etnic românesc*, (reeditare a ediției 1942), ediție îngrijită şi adăugită de Mircea Cociu, Bucureşti, Editura Militară, 1993.

Constantinescu, Nicolae, *Povestirea. Fişe pentru un dicționar de folclor (V)*, „Revista de etnografie şi folclor", tom 31, 1986, nr. 1, Bucureşti, p. 42-45.

Colta, Elena Rodica, *Poveştile de întemeiere a satului Otlaca Pustă – o sursă alternativă pentru istoria românilor din Ungaria*, in *Simpozion*. Comunicările celui de al X-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria, Giula, 2001, p. 130-143.

Constantinescu, Nicolae, *Implicații teoretice în delimitarea categoriilor narative contemporane*, in „Memoriile Secției de Filologie, Literatură şi Arte", Academia Română, Seria IV, X, 1988, Bucureşti, p. 97-103.

Constantinescu, Nicolae, *Fidelitatea memoriei sociale a basmului contemporan*, „Memoriile comisiei de folclor", Tomul III, 1989, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 37-45.

Constantinescu, Nicolae, *Etnologia şi folclorul relațiilor de familie*, Bucureşti, Editura Univers, 2000.

Copans, Jean, *Introducere în etnologie şi antropologie*, traducere de Elisabeta Stănciulescu şi Ionela Ciobănaşu, Iaşi, Polirom, 1999.

Csobai, Elena, *Personalități marcante. Iosif Ioan Ardelean (1849-1920)*, în *Chitighaz. Pagini istorico-culturale*, Budapesta, 1993, p.121-123.

Csobai, Elena, *Istoricul românilor din Ungaria de azi*, Giula, Rotapress, 1996.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Domokos, Sámuel, *Vasile Gurzău magyar és román nyelvű meséi*, Akadémiai Kiadó, (ediția a fost lecturată de academicianul Tamás Lajos; cuprinde un studiu introductiv în română şi franceză, un glosar dialectal şi o tipologie a basmelor; traducerea studiului în limba franceză a fost făcută de Szabics Imre şi revăzută de Gáldi László. Volumul a apărut în 1026 de exemplare), Budapesta, 1968.

Domokos, Sámuel, *Povestitorul Vasile Gurzău*, în *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria (studii şi basme)*, nr. 4, Tankönyvkiadó, Budapesta, 1984, p. 49-60.

Evseev, Ivan**,** *Insularitatea – model cutural şi paradigmă etnică*, „Revista de etnologie", vol. X, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2001, p. 65-7.

Féja, Géza, *Viharsarok (Colțul Viforului)*, ediția a III-a, (prima ediție a apărut în 1937), Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.

Fényes, Elek, *Magyarország geográphiai szótára (Dicționarul geografic al Ungariei)*, Pest, 1851.

Fifor, Mihai, *Performarea în context indus – Forme de construire a identității într-o minoritate etnică*, „Revista de etnologie", vol. X, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2001, p. 93-107.

Fruntelată, Ioana-Ruxandra, *Narațiunile personale – problematica definirii*, „Studii şi comunicări de etnologie", Tom. XIII, Serie nouă, Sibiu, Imago, 1999.

Gaál, Jenő, *Arad Vármegye és Arad Szabad Királyi Város Közgazdasági, Közigazgatási és Közművelődési állapotának leírása (Descrierea economică, administrativă şi culturală a Comitatului Arad şi a oraşului Arad)*, Arad, 1898.

Gergely, András, *Istoria Ungariei*, traducere de Hermann Gusztáv Mihály, revăzută de Gelu Păteanu, Odorheiu Secuiesc, 1993.

Háan, Lajos, *Békésvármegye hajdana (Trecutul Comitatului Bichiş)*, Pest, 1870.

Hedeşan, Otilia, *Pentru o mitologie difuză*, Timişoara, Editura Marineasa, 2000.

Hoțopan, Alexandru (Hocopán Sándor) *Poveştile lui Mihai Purdi*, Budapesta, Editura Didactică, 1977.

Hoțopan, Alexandru (Hocopán Sándor), *Florian. Poveştile lui Teodor Şimonca*, ediție bilingvă, Békéscsaba, 1981.

Hoțopan, Alexandru (Hocopán Sándor), *Împăratu Roşu şi Împăratu Alb. Poveştile lui Teodor Şimonca*, Budapesta, Editura Didactică, 1982a.

Hoțopan, Alexandru (Hocopán Sándor), *Világ szépe és világ gyönyörűje. Magyarországi román népmesék. Purdi Mihály meséi (Frumosu lumii şi mőndra lumii. Poveşti româneşti din Ungaria. Poveştile lui Mihai Purdi)*, traducerea în limba maghiară de Ignácz Rózsa, postfață şi note de Kovács Ágnes, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982b.

Kovács, Ágnes, *A magyarországi román mesemondók (Povestitorii români din Ungaria)*, în A II. békéscsabai nemzetközi néprajzkutató konferencia előadásai, vol. III, Békéscsaba, 1981, p. 579-589.

Kovács, Ágnes, *Modul de gândire, cultura materială şi obiceiurile românilor din Ungaria, oglindite în poveştile lui Mihai Purdi*, in *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria*, 4, Budapesta, Editura Didactică, 1983, p. 67-76.

Kovács, Imre, *Bihar Vármegye Szalonthai Járása Statisticai és Topographiai esmérete 1822. Esztendőben (Descrierea statistică şi topografică a raionului Salonta din comitatul Bihor)*, manuscrisul Fol. Hung 994 din Biblioteca Națională Széchenyi, Budapesta, 1822.

Marc, Vasile**,** *De la Micherechi până la Micherechi*, Giula, Editura NOI, 1994.

Misaroş, Teodor, *Din istoria comunităților Bisericeşti Ortodoxe din R. Ungaria*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990.

Olteanu, Florea, *Românii din Giula în secolul al XIX-lea*, Giula, 1999.

Petruşan, Gheorghe, *În căutarea identității noastre*, Gyula, 1994.

Petruşan, Gheorghe, *Vázlat a magyarországi románokról (O schiță despre românii din Ungaria)*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Philologia, XLVI, 1-2, Cluj, p. 179-214.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Petrusán, György, Emília Martyin, Mihály Kozma, *A magyarországi románok (Românii din Ungaria)*, Budapest, Press Publica, Útmutató Kiadó, 1999.
Pop, Mihai, *Performarea şi receptarea povestirilor*, Academia Română, „Memoriile Comisiei de folclor", I, (1987), Bucureşti, Editura Academiei, 1990, p. 9-14.
Pusztainé, Madar Ilona, *Uradalmi cselédek Békés mégyében (Argații din județul Bichiş)*, Békéscsaba, 1983.
Ricœur, Paul, *De la text la acțiune. Eseuri de hermeneutică II* (traducere şi postfață de Ion Pop), Cluj, Editura Echinox, 1999.
Ricœur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea* (Traducere în română de Ilie Gyurcsik şi Margareta Gyurcsik), Timişoara, Editura Amarcord, 2001.
Santău, Gheorghe, *Amintiri…*, Giula, Editura NOI, 2001.
Sinka, István, *A fekete bojtár vallomásai (Mărturisirile ciobănaşului negru)*, Budapest, 1943.
Somogyi, Gyula, *Arad Vármegye és Arad Szab. Kir. Város Néprajzi Leírasa (Descrierea etnografică a Comitatului şi a oraşului Arad)*, Arad, 1912.

A Diffuse Identity: the Contemporary Narrative Repertoire of the Romanians from Hungary

The process of urbanization and the breaking up of the traditional, closed communities led to the acceleration of the assimilation process of the Romanian community from Hungary. The contemporary genres of the folkloric narrations (scraps of oral history, autobiographies, "true stories") are lacking the specific identity elements. The ethnical self-defining of the studied groups are mostly composed by elements of religious belonging and local patriotism. An entire series of stories present the origin of the nicknames used to identify the individuals with similar names in the community. Such cases were quite often in the Romanian communities. But these nicknames also worked as marks of ethnic identity in the periods when Hungary led a strong policy of Magyarisation of the names of foreign origin. Some Romanian inhabited settlements have their own "story of origin" (Pusztaottlaka, Méhkerék). In these stories, local participants are presented as heroes with supernatural powers or holly aura. These heroes represent for the locals the Pantheon of Historical Heroes. In this way, in the collective memory of the Romanians from Hungary, none of the legendary heroes of the national culture were preserved, only their local heroes are perpetuated. There is only one exception: the case of Baba Novac, a captain in the army of the Romanian Prince Michael the Brave. The most specific difficulty the researcher is facing when studying the Romanian communities from Hungary is the usage of the local dialect, being a problem especially for those coming from Romania. In order to study the narrative repertoire of the Romanians from Hungary, bilingualism is necessary. Because of the complex social and historical background, in the case of Romanian communities from Hungary, bilingual members of the group usually regard as their own the Romanian culture, developed mainly from elements of folkloric tradition and Orthodox religion. After 1920, Romanians lived in small, isolated communities in the South-East of Hungary, being politically and administratively separated from the large masses of Romanian population from Banat and Transylvania. The prestige of the own national language decreased, especially as a result of the on-going urbanization process that ended the closed communities.

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Micherechi, panorama

Micherechi, biserica

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)

Dansatori români din Chitighaz

Universitatea din Szeghedin
Ungaria

BDD-A727 © 2005 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.168 (2025-12-14 02:09:43 UTC)